

MANUAL DE LA NOVIOLÈNCIA

UNA GUIA PER A L'ACCIÓ PRÀCTICA

MICHAEL N. NAGLER



ICIP

EINES DE PAU,
SEGURETAT I JUSTÍCIA
#24

Michael N. Nagler

MANUAL DE LA NOVIOLÈNCIA

Una guia per a l'acció pràctica



ICIP

#24

Aquest llibre també ha estat editat en PDF i ePub seguint criteris de sostenibilitat.

Els llibres de la col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia» volen ser, sobretot, un suport útil per a les persones que, amb diferents graus d'implicació, se senten compromeses amb el treball per a la pau. Amb aquesta col·lecció volem posar a l'abast del públic llibres curts, clars i pràctics, llibres que proporcionin tant una visió crítica de les relacions internacionals i els conflictes en el món actual com orientacions i guies per a l'activisme en favor de la pau i la justícia; tot un repte que esperem assolir posant a mans dels lectors i les lectores les traduccions d'obres de reconeguda qualitat i també de producció pròpia.

Aquesta col·lecció està dirigida per Cécile Barbeito.

© Michael N. Nagler, 2014

© D'aquesta edició: Institut Català Internacional per la Pau (ICIP), 2018

© Rolando d'Alessandro i Genoveva Gòmez, per la traducció de l'anglès, 2018

© Ann Wright, pel pròleg, 2014

Títol original:

The Nonviolence Handbook. A Guide for Practical Action

Autor: Michael N. Nagler

Disseny gràfic i maquetació: Arianne Faber

© Il·lustració de la coberta: Arianne Faber

Realització editorial: liniazero edicions

Col·lecció «Eines de Pau, Seguretat i Justícia»

Institut Català Internacional per la Pau

C. Tapineria, 10, 3a planta

08002 Barcelona

T. 935 544 270

www.icip.cat / icip@gencat.cat

Aquesta obra està sota una llicència Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 2.5 Espanya de Creative Commons. Per veure'n una còpia visiteu <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/es/>. Es permet la còpia, distribució i reproducció d'aquesta obra sempre que sigui sense ànim de lucre, se n'acrediti l'autoria i es mantingui la nota de llicència.

Michael Nagler, autor d'*A la recerca d'un futur noviolent*, llibre guardonat amb l'American Book Award, és un dels més respectats estudiosos i promotors de la noviolència al món.

És catedràtic emèrit de Literatura Clàssica i Comparada a la Universitat de Califòrnia, a Berkeley, on va fundar el programa d'estudis sobre la Pau i els Conflictes, actualment un dels més amplis en el seu gènere de tot Amèrica del Nord. També és fundador i president del Metta Center for Nonviolence (Centre Metta per a la Noviolència) i autor del llibre *Our Spiritual Crisis* i de *The Search for a Nonviolent Future*, que l'any 2000 va rebre l'American Book Award i que ha estat traduït a diferents llengües. Ha escrit articles per a *The Wall Street Journal* i altres publicacions, i ha parlat i escrit sobre noviolència, meditació i la pau al món durant més de 30 anys. És president de Peace Workers i va ser un dels primers fundadors de la Nonviolent Peaceforce, actualment un servei global no-violent de manteniment de la pau, que ha operat o opera encara a Mindanao, Sri Lanka, el Sudan del Sud i en moltes altres realitats locals força perilloses, per «protegir la vida humana i promoure els drets civils» com a tercer compromís amb els mètodes noviolents.

Actualment, Nagler desenvolupa la seva principal activitat al Metta Center for Nonviolence, del qual va ser cofundador l'any 1982. Entre altres premis, Nagler ha rebut el Jannalal Bajaj International Award per la promoció dels valors gandhians fora de l'Índia.

Michael Nagler és deixeble de Sri Eknath Easwaran, fundador del Blue Mountain Center of Meditation (www.bmcm.org). Ha viscut a l'*ashram* –comunitat espiritual– del centre, a Marin County, des del 1970 i és presentador dels programes de meditació de vuit punts del centre.

Sobre Metta

Amb la seu central a Petaluma, Califòrnia, el Metta Center for Nonviolence és una organització sense afany de lucre dedicada a la promoció de la noviolència arreu del món. El centre va ser fundat l'any 1982 per deixebles de Sri Eknath Easwaran, fundador del Blue Mountain Center of Meditation.

El Metta, qualificat per alguns com una organització «petita però potent», treballa en diferents fronts i a molts nivells per portar a terme la seva missió noviolenta. El Metta és un recurs per a activistes, educadors, mitjans de comunicació i en definitiva per a tothom qui tingui interès a saber més sobre «el poder més gran amb què la humanitat ha estat dotada». Dins l'equip, membres investigadors, residents i voluntaris, així com personal, treballen conjuntament en (entre d'altres iniciatives) una gran estratègia anomenada Roadmap (Full de Ruta), que pot reunir molts projectes ja en actiu dins d'una gran trajectòria estratègica i cohesionada en la línia del pensament gandhià. El Metta ha mantingut consultes a l'Índia amb antics dirigents i membres del Shanti Sena («Peace Army»), instigat per Gandhi. El Metta també realitza un programa radiofònic dues vegades per setmana, *Peace Paradigm Radio*, i ha produït vídeos de caire formatiu que originalment van ser realitzats per a les Nacions Unides.

Tots aquests projectes tenen com a objectiu ajudar la gent a utilitzar la noviolència de manera segura i efectiva. Gandhi va experimentar amb la noviolència exemplar en literalment cada àmbit de la vida, des del sistema de salut a la defensa nacional, perquè en última instància la noviolència té el potencial per canviar la cultura humana, de manera que els règims indesitjats i la injustícia no només quedin desactivats sinó que se'ls denegui permanentment la seva influència sobre les societats. Aquesta lluita pot ser utilitzada amb bons resultats per qualsevol persona que n'entengui els principis bàsics i tingui com a objectiu final la creació d'un món noviolent.

Facilitar aquest gran canvi és la tasca del Metta. Podeu informar-vos millor a mettacenter.org.

A totes aquelles persones que creuen en la capacitat de la noviolència per redimir la humanitat i que tenen el coratge per demostrar-ho.

La noviolència és el poder més gran amb què la humanitat ha estat dotada.

MAHATMA GANDHI

SUMARI

Pròleg, per Ann Wright	10
1. Una introducció a la noviolència	14
Lluita, fuga i tercera via	16
Els usos de la noviolència	18
«Satyagraha»: Un terme nou per a un principi etern	21
2. La intenció justa: cultivar un esperit noviolent	24
La persona no és el problema	25
Cinc pràctiques d'entrenament bàsiques per a una vida noviolenta	28
3. Els mitjans justos: saber a què ens hem d'atenir	32
Quanta noviolència cal?	32
Quan no hi ha res més que funcioni	35
4. Posar en pràctica l'energia noviolenta	38
Proporcionalitat	38
L'art de la negociació	39
Què volem realment?	41
Bastir-ho bé: el secret d'un programa constructiu	43
5. Endinsant-nos al cor del satyagraha	48
Constatar els resultats reals	48
Gestionar l'èxit	51
La importància (o no) del nombre	55
Fins a quin punt són útils els símbols?	57

Es pot fer un mal ús de la noviolència?	59
El rol del sofriment en el satyagraha	60
El dejuni en el satyagraha	61
Prendre el control	63
6. Què hem après?	64
Una manera de ser	66
Un moviment que amara el món	67
Frases destacades	70
Per saber-ne més	73
Agraïments	77

Pròleg

Quan el professor Nagler em va demanar que escrivís un pròleg per a aquest llibre excel·lent, em vaig sentir honorada, tant per la seva eminència i qualificació professional per escriure'l, com per l'oportunitat mateixa del llibre –la necessitat de la noviolència, en totes les seves possibles aplicacions, ara per ara és urgentíssima.

En els últims anys, hem anat veient com els Estats Units d'Amèrica han emprès campanyes militars per intentar resoldre temes de caire polític a l'Afganistan, a l'Iraq, a Líbia, al Pakistan, a Somàlia i al Iemen. Els resultats d'aquestes accions militars, invariablement desastrosos, posen de relleu l'interès d'enfocar des d'un altre angle la resolució de conflictes, tant si són de caire nacional com internacional. Aquest manual sobre noviolència de Michael Nagler és un recordatori terapèutic del fet que hi ha alternatives a la violència.

Estic escrivint aquest pròleg a *Manual de la noviolència* mentre viatjo pel nord-est asiàtic. En dos dels països que he visitat, la ciutadania està emprant tàctiques noviolentes per plantar cara a accions de govern –justament l'escenari que el professor Nagler analitza amb més profunditat (tot i que en tracta molts altres). Al Japó, per exemple, on s'està qüestionant l'article sobre la guerra en la constitució japonesa, la ciutadania ha organitzat comitès de defensa de l'article 9 a cada poble i a cada barri, per treballar a favor d'una constitució que l'ha mantingut, amb èxit, lliure de guerres i d'accions militars des de la Segona Guerra Mundial.

A Corea del Sud, a l'illa de Cheju, s'està donant una impressionant lluita noviolenta contra la construcció d'una base naval conjunta, sud-coreana i americana, per al sistema Aegis de defensa contra

míssils balístics. En els últims set anys, els ciutadans del poble de Gangjeong s'han estat enfrontant al govern per impedir que destrueixi una àrea marina intacta i una gegantina i antiga formació de roca volcànica, per construir-hi la base naval. Les tàctiques que han utilitzat són moltes i variades, i van des de muntar camps de pau en la singular formació rocosa anomenada Gurumbei, formar barricades humanes davant dels accessos de la base, pujar a les barcasses de transport dels immensos blocs de formigó destinats a formar una escullera damunt unes barreres de corall úniques, fins a enfilarse a les enormes grues i ocupar-les, i a formar cadenes humanes de milers de persones al voltant de la base.

Fins al moment present, aquests herculis esforços noviolents no han aconseguit aturar la construcció de la base naval. Però, en canvi, a l'illa d'Okinawa, on la població s'ha estat enfrontant durant els últims vint anys als governs americà i japonès a causa de l'ús de l'illa i del seu 75% de presència militar, la llarga protesta finalment ha obtingut resultats i deu mil efectius de personal militar seran retirats.

Arreu del món, la ciutadania busca maneres per enfrontar-se a les polítiques governamentals nocives i oposar-se a moltes altres formes d'injustícia. El *Manual de la noviolència* ens hi adreça. Qualsevol persona que ens doni indicacions per practicar la noviolència de manera més segura i efectiva estarà fent un servei a la humanitat, però el professor Nagler no és només «una persona més» en aquest terreny. La seva inusual expertesa li permet explicar amb claredat la convincent i inspiradora teoria de la noviolència, exposar la superior visió de la humanitat que comporta i il·lustrar els episodis clau de la seva dramàtica història. I tal com suggereix el subtítol del llibre, al final podem disposar d'una guia idònia pel tipus d'acció que el món necessita tan urgentment.

Sé reconèixer la valentia quan la tinc al davant, i veig més coratge en la gent valenta i decidida que el professor Nagler cita en

els seus exemples –o en els casos que jo mateixa he presenciats– que no pas en les forces, armades fins a les dents, que se'ls despleguen al davant. Aquest coratge, complementat amb coneixements per a un ús experimentat de la noviolència com el que ens proporciona aquest manual, és una autèntica recepta per a un món de pau i de justícia. Només espero que aquest llibre l'utilitzi molta gent per tal que pugui ajudar-nos a construir un món que segueixi aquests paràmetres.

ANN WRIGHT

Coronel retirada de l'Exèrcit dels Estats Units
Medalla a l'Heroisme del Departament d'Estat
2014

1. Una introducció a la noviolència

El segle xx ens ha deixat un doble llegat. Per una banda, ha estat un segle de gran crueltat i violència; per l'altra, i potser a causa d'aquesta mateixa violència, hem assistit a manifestacions d'un nou tipus de força —o més ben dit, nous usos d'una força mil·lenària— que podria conduir la humanitat cap un futur decididament millor. Des que el Mahatma Gandhi va demostrar el poder de la noviolència en l'emancipació de l'Índia de la dominació colonial, i que Martin Luther King Jr. l'emprés per alliberar la gent de color d'algunes de les opressions que patien als Estats Units, són nombroses les persones de tot el planeta —des de Manila a Moscou, de Ciutat del Cap al Caire, i en tots els moviments *Occupy* d'arreu del món— que han assolit graus d'èxit variables en utilitzar diferents aspectes de la noviolència per desempallegar-se del jou de l'exploatació i l'opressió.

La pràctica de la noviolència toca aspectes fonamentals de la natura humana, d'allò que volem ser com a individus o com a persones. Gandhi simplement deia: «La noviolència és la llei de la nostra espècie».¹ La doctora Vandana Shiva, cèlebre líder de la resistència camperola a l'Índia, en una conferència recent va dir que si no adoptem la noviolència ens arrisquem a posar en perill la humanitat. De la mateixa manera, l'activista kurd iraquíà, Aram Jamal Sabir sosté que, tot i que la noviolència pot ser més dura i pot requerir molts més sacrificis que la violència, «com a mínim no ens fa perdre la nostra humanitat en el procés».²

1. GANDHI, M.K. *Harijan*, setembre de 1936, Poona, Índia. Gandhi, de fet, va traduir una simple frase treta dels poemes èpics de l'Índia i present en altres textos literaris: «*ahimsa, paramo dharma*» [La noviolència és la llei suprema], el principi fonamental de suport de l'univers.

2. CHRISTIAN PEACEMAKER TEAMS. «Year in Review FYE 2010b, 1 february 2010-31 october 2010», www.cpt.org.

Sembla molt significatiu si ho comparem amb els índexs extraordinàriament alts de depressió, d'abús de substàncies i de suïcidi entre els i les militars d'Amèrica actuals. Com deia un d'ells al director d'un documental: «Ja no m'agrada ser qui soc. La meua ànima la vaig perdre a l'Iraq.» Un altre explicava a un amic meu, que es dirigia cap a l'Orient Mitjà com a membre d'un equip de mediadors cristians: «Encara em persegueixen les coses que vam fer... No sé què donaria per poder tornar enere i desfer algunes de les accions que vam cometre. Però no puc. El que sí que puc fer, almenys, és agrair-vos de tot cor que feu el que esteu fent.» A través d'aquestes paraules, que són un testimoni de la natura humana, podem entreveure, al mateix temps, el preu que es paga per la violació d'aquest aspecte de la nostra natura i el camí a seguir per redimir-la.

Per tant, no ens pot sorprendre que en tants llocs diferents el significat de la noviolència hagi començat a ser reconegut per la gent que aspira a una nova era de la natura humana i del destí del gènere humà, i que es descobreix involucrada en la recerca d'una, desesperadament necessària, imatge més elevada de la humanitat. L'actual visió del món i les institucions que es basen en aquesta visió assumeixen la violència com a norma i, francament, crec que canviar aquest enfocament podria determinar un salt endavant en l'evolució cultural. Podria resoldre, o mostrar-nos el camí per resoldre, els nostres problemes econòmics, ambientals, personals i internacionals. En resum, la plena acceptació de la noviolència podria fer reescriure la història del destí humà.

Tanmateix, ara com ara, la majoria de les persones encara no entenen plenament les dinàmiques de la noviolència, si és que les entenen en algun sentit. Molt poques persones en coneixen el potencial o de quina manera usar-la per alliberar-se elles mateixes i tots nosaltres de l'avidesa, la tirania i la injustícia. La noviolència pot ser que estigui incrustada en la nostra natura, com deia Gandhi, però no podrà aflorar en les nostres vides i institucions fins que no s'entengui molt millor. Constantment es donen episodis de noviolència, però per emprar-la de manera segura i efectiva —i sense dubte per tal que determini canvis duradors— cal coneixements i planificació.

Lluita, fuga i tercera via

La noviolència sembla ser estranya, fins i tot excepcional, i la seva potencialitat –potser fins i tot la seva simple possibilitat– és totalment ignorada pels responsables polítics. La violència, o la lesió deliberada a la persona o a la dignitat més bàsica de l'altre, és tan comuna que sembla ubiqüa, especialment si hi incloem, com cal fer, la violència estructural –l'explotació o la dominació elevades a sistema. Però l'aparent ubiqüitat de la violència i la raresa de la noviolència semblen tenir més a veure amb el fet de com percebem el món que no pas amb com és el món en realitat. Per exemple, fins al segle xx la nostra pràctica científica ha tendit a emfatitzar el materialisme, la separativitat i la competició, i ha conduït a la imatge d'una natura «amb dents i urpes tacades de sang». Ha estat tot just recentment que la ciència ha experimentat un notable desplaçament cap a una visió més equilibrada, ja no només de la natura humana, sinó de la natura i de l'evolució en general. Aquesta evolució revesteix un gran significat per a la noviolència, però encara li falta molt per esdevenir la visió del món predominant.³

Una altra raó per la qual no estem més al corrent d'exemples de noviolència, i el motiu pel qual massa sovint ens sembla inefectiva o destinada a acabar en seqüeles decebedores, com en el cas d'Egipte o de Síria, és que la cultura moderna no ens prepara massa bé per entendre una força positiva i immaterial. De fet, la mateixa paraula «noviolència» és part del problema. «No-violència» sembla suggerir que l'estat normal, la condició per defecte, és la violència i que la «no-violència» consisteix només en la seva absència –de la mateixa manera que molta gent encara pensa en la pau com en la simple absència de guerra. En tergiversen el significat, i ens limiten artificialment les opcions.

3. És difícil trobar una panoràmica de la «nova ciència», que integri tantes disciplines i que pugui ser ràpidament actualitzada. Com a punt de partida, es pot consultar el web del Metta Center: mettacenter.org.

Si no tenim consciència de la noviolència, tendirem a creure que l'única resposta possible a un atac sigui rendir-se o contraatacar –la reacció «lluita-o-fuga». Des del punt de vista de la noviolència, això no es pot ni considerar una opció. Ambdós enfocaments –permetre passivament que s'usi la violència en contra nostre (o en contra d'altres!) o bé reaccionar en la mateixa línia– només serviran per incrementar la violència. La nostra autèntica opció no queda entre aquestes dues expressions de violència; al contrari, és l'opció que se'ns planteja quan descartem les altres dues. Llavors és quan a la violència la posem davant d'una alternativa, davant d'allò que Andrew Young, citant un vell cant espiritual, anomenava «la sortida a la no sortida».⁴

La noviolència ens ofereix una tercera via natural i viable per resoldre el dilema lluita-o-fuga. Les descobertes del segle xx sobre la relativitat i la relativitat quàntica ens mostren que res no està tan separat com sembla. I al mateix temps, hi ha prou evidències actualment que l'empatia i la cooperació són les principals forces en l'evolució, que els éssers humans i altres primats estan equipats amb «neurones mirall» que ens permeten compartir els sentiments aliens, que el mateix sacrifici pot produir intenses gratificacions en l'àmbit del sistema nerviós –i, per descomptat, que la noviolència és una eina extremament efectiva pel que fa al canvi social.⁵

Ara bé, per molt natural que la noviolència pugui ser, no es pot negar que l'empatia i la preocupació pel benestar de qui tenim en contra no són gens fàcils. Pot ser una autèntica lluita, però és bo recordar que justament d'aquesta lluita neix la força de la noviolència. Com deia King: «L'expressió “resistència pacífica” sovint ofereix la falsa impressió que és una mena de mètode de “no fer res”, en què el resistent accepta el mal passivament i amb docilitat. Però res més lluny de la realitat. Perquè, si bé el resistent

4. YOUNG, A. *A Way Out of No Way: The Spiritual Memoirs of Andrew Young*. Nashville: Thomas Nelson, 1996.

5. Gran part d'aquestes proves han estat recollides per Jeremy Rifkin a *The empathic civilization*. Nova York: Penguin/Tarcher, 2009.

noviolent és passiu, en el sentit que no és físicament agressiu envers el contrincant, la seva ment i les seves emocions estan sempre activades i són constantment persistents a convèncer l'oponent que s'equivoca.»⁶

Enfadar-se davant la injustícia i témer el mal són reaccions humanes naturals. La qüestió no és si tenim el «dret» d'estar espantats o enrabiats, sinó si podem utilitzar el temor o la ràbia per canviar la situació de la manera més efectiva. Com apunta Tom Sharp, preminent estudiós de la noviolència, la primera cosa que han de fer les persones oprimides és superar la por paralitzadora que les ha mantingut dominades.⁷ A Xile, per exemple, n'hi va haver prou amb instruments constitucionals per destituir Augusto Pinochet, l'any 1989, i posar fi al llarg malson del domini militar sobre la nació, però abans van haver de superar la por, cosa que els va donar la força creativa per actuar.

Sens dubte haurem d'afrontar moltes vegades aquesta lluita personal contra els nostres instints «naturals», però acabarà esdevenint un hàbit. I quan aconseguim expressar la nostra por o la nostra ràbia en forma d'energia creativa, el poder creatiu de la noviolència estarà a les nostres mans. Emocionalment, no fugim per por ni ataquem per ràbia; estem resistint per amor. En termes d'intenció conscient, no es tracta ni de «vèncer» ni de témer la derrota; el nostre objectiu és créixer, i si és possible, fins i tot amb els nostres adversaris.

Els usos de la noviolència

Totes i tots hem utilitzat energia noviolenta innumerables vegades en innumerables ocasions, sense haver-la anomenat així. A tothom ens ha

6. KING JR., M. L. *Stride toward Freedom: The Montgomery Story*. Nova York: Harper & Brothers, 1958.

7. Vegeu, per exemple, el film documental de Sharp: *Where There is Hatred*. Nova York: Maryknoll World Productions, 1990 o *Waging Nonviolent Struggle*. Boston: Porter Sargent Publishers, 2005.

passat que, en fer una dura crítica a algú altre, ens ha vingut al cap: «Ai, potser això també ho he fet jo alguna vegada!», i acabem reaccionant amb més amabilitat de la prevista. Que en una cua ens empassem la nostra impaciència, si el del davant s'ho pren amb calma. O que fem com un bon amic meu, per donar un altre exemple, que va acabar donant la mà a un que li intentava robar el cotxe i li va demanar si li calien diners abans de deixar-lo marxar tranquil·lament.

La noviolència, en tant que energia fonamental, està sempre operativa, com la gravetat. Nosaltres tendim a emprar el terme «noviolència» només en presència d'algun tipus de conflicte, sobretot dels que esclaten entre la població i els seus governants, però són moltes les àrees en què aquesta noviolència actua sense ser observada, i molt variades les situacions en què pot ser utilitzada, tant si parlem d'una revolució com d'una simple interacció personal. Per tant, encara que els exemples que dono en aquest llibre es refereixin sobretot a les accions de qui està implicat en un moviment insurreccional, cadascú de nosaltres pot beneficiar-se de la millor comprensió de les dinàmiques d'aquesta força. Tothom que s'enfronti amb alguna de les múltiples formes de violència presents en aquest món (tant se val que es tracti de violència directa o d'iniqüitat elevada a sistema), i se senti cridat a reivindicar la pròpia dignitat en contra d'aquesta violència, pot beneficiar-se del fet d'assumir una actitud noviolenta en relació amb tots els éssers vius. Tinc posades les meves esperances en el fet que aquest llibre, juntament amb els diferents recursos que hi ha llistats al final, pugui ajudar les i els activistes a entendre els principis fonamentals subjacents a les dinàmiques de l'acció noviolenta, però amb una mica de fantasia qualsevol persona pot fer servir aquests principis en el seu dia a dia. Uns principis que poden esdevenir el nostre estil de vida.

Un gir d'aquesta magnitud cap a la noviolència, abans que res, requereix desfer-nos d'una imatge de nosaltres mateixos que encara inclou separabilitat, fisicitat i materialisme. Imagineu que haguéssim de cercar una tercera via en les relacions internacionals, en circumstàncies deplorables com, per exemple, a Ruanda o a Síria, amb una comunitat interna-

cional que pensa que les úniques opcions són bombardejar algú (lluita) o no fer res (fuga). Que diferent seria el ventall d'opcions que s'obriria, si els responsables estatals il·lustrats entenguessin realment què significa la no-violència: dret internacional, diplomàcia, comissions de reconciliació etc. Els actors no-estatals o la societat civil encara podrien fer més –com ara intervencions de tercers noviolentes–, i tot just se'n comencen a adonar.

No existeix una recepta ràpida i fàcil per esdevenir noviolents. Demana un esforç constant i representa un repte per a tota la vida. Estudiar la qüestió pot ser molt útil, però és només el principi. Resulta molt més efectiu aprendre mentre es practica.

Per sort, la noviolència ofereix moltes maneres de crear canvis permanents, positius i de llarg recorregut, que ens permetrien reconstruir les institucions socials d'acord amb valors més humans i sostenibles. I, com veurem, no tots aquests enfocaments han de ser necessàriament controvertits. Cadascun de nosaltres, sigui quina sigui la nostra condició social o la nostra relació amb l'activisme, pot portar a terme aquest gran «experiment amb la veritat», per parafrasejar Gandhi, segons les pròpies capacitats i la situació a què ens enfrontem.

Perquè el principi o energia de la noviolència pot ser aplicat de formes diferents per part de practicants diferents i en situacions ben diferents. Jo, aquí, em concentraré en el principi o l'energia pròpiament dita, sense intentar explicar amb detall quina seria la millor manera d'aplicar-la. Amb un bon plantejament de base i una mica de fantasia, podem adaptar el principi a qualsevol situació i, per descomptat, elaborar nosaltres mateixos les pràctiques més adients, tan bon punt tinguem assimilats els principis.⁸

8. Els lectors interessats poden trobar moltes tàctiques a la segona part del text clàssic de Sharp: *The Politics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent Publishers, 1973, tot i que des d'un punt de vista de principi algunes de les seves 198 tàctiques no són del tot coherents, com les que deshonoren l'adversari. Pel que fa a les situacions menys dramàtiques que ens podem trobar en el dia a dia, són molt útils les tècniques de comunicació noviolenta elaborades en el text de M.B. Rosenberg: *Nonviolent Communication: A language of Life*. Encinitas, CA: PuddleDancer Press, 2003.

«Satyagraha»: Un terme nou per a un principi etern

Quan llegim la història podem treure la conclusió que la vida es desenvolupa en una inacabable sèrie de competicions, de conflictes i de guerres. Però l'any 1909, Gandhi ja assenyalava que la història, tal com se l'entenia, era «un registre de cada interrupció de la contínua activitat de la força de l'amor o de l'ànima... La força de l'ànima, tot i que és natural, no és recollida per la història».⁹ Fixem-nos que aquí Gandhi no utilitza la paraula «noviolència», que encara no havia esdevingut corrent (com a traducció d'«*ahimsa*»), i que havia refusat el terme enganyós de «resistència passiva». Per aquelles dates va haver d'inventar un altre terme, «*satyagraha*» (pronunciat sat-YAH-gra-ha), que literalment significa «adherir-se a la veritat». De vegades «*satyagraha*» s'utilitza amb el significat de noviolència en general, com en l'esmentada cita, però de vegades vol dir noviolència en la forma de lluita activa, de resistència.

En encunyar el terme «*satyagraha*», basat en la paraula «*sat*» del sànscrit, que significa «veritat» o «realitat» (com també «el bé»), Gandhi va deixar clar que ell veia la noviolència com la realitat positiva, de la qual la violència n'és l'ombra o la negació. Per tant, la noviolència estava destinada a prevaldre a llarg termini: «El món es recolza sobre la roca de fons de la *satya* o veritat. “*Asatya*”, que significa la no veritat, també vol dir inexistent, i “*satya*” o veritat també significa allò que és. Si la no veritat resulta que ni existeix, la seva victòria és impensable. I si la veritat és allò que és, no pot ser mai destruïda. Aquesta, en poques paraules, és la doctrina del *satyagraha*.»¹⁰

Encara que «*satyagraha*» literalment vulgui dir «adherir-se a la veritat», sovint, i de manera força apropiada, la trobem traduïda com a «força de l'ànima». Totes i tots tenim aquesta força dins nostre, i en les

9. GANDHI, M.K. *Hind Swaraj or Indian Home Rule*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1938, p. 70.

10. GANDHI, M.K. *Satyagraha in South Africa*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1928, p. 433.

circumstàncies adequades, pot brollar de qualsevol persona, amb resultats sorprenents. Cosa que es pot observar més clarament en allò que s'anomena «el moment noviolent», quan la «força imparabile» de la noviolència d'una de les parts s'ha de confrontar amb el compromís amb la violència de l'altre, aparentment inamovible. Un moment així porta inevitablement a l'èxit, de vegades de manera evident i immediata, de vegades més endavant.

Un exemple: l'any 1963 a Birmingham, Alabama, uns manifestants negres, inspirats per la idea de «conquerir la llibertat, i en fer-ho... alliberar els nostres germans blancs», segons les paraules d'un dels seus líders, es van trobar bloquejats sobtadament per una barrera de policies i bombers equipats amb gossos i mànegues. Els manifestants es van agenollar per resar. I al cap de poc es van sentir «espiritualment embriacs», en paraules de David Dellinger. Es van alçar de cop, com en resposta a un senyal, i van avançar decidits cap a la barrera de les forces repressives. Quan hi van ser més a prop, un d'ells va cridar: «No tornarem enrere. No hem fet res de dolent. Només volem llibertat. I vosaltres? Com us sentiu fent el que feu?»¹¹ Per més que el comissari de policia, un conegut segregacionista, ordenés repetidament a crits: «Engegueu les mànegues!», els bombers es van quedar paralizats. I els manifestants van continuar avançant, travessant les línies de policies i bombers. A alguns d'ells se'ls va veure plorar.

Gandhi, que havia assistit a aquest fenomen més d'una vegada, va fer una bonica explicació sobre com es produeix la transformació: «En aquests casos, el que fa el *satyagraha* no és suprimir la raó, sinó alliberar-la de la inèrcia i establir la seva supremacia sobre el prejudici, l'odi i altres baixes passions. És a dir, si ens és permès emprar una paradoxa, no esclavitzava la raó, sinó que l'obliga a alliberar-se.» El que ell anomena «raó» aquí es podria traduir millor com la consciència innata del fet que tots estem connectats i que la noviolència és «la llei de la nostra espècie».

11. LYND, S. i LYND, A. *Nonviolence in America*. Nova York: Orbis, Maryknoll, 1995, p. 399.

Com ja hem dit, aquesta és una consciència latent en tots nosaltres, una condició humana natural, encara que pugui estar temporalment enfosquida per la boira de l'odi. En principi, amb prou temps i coneixements, hauríem de poder desvetllar aquesta consciència pràcticament en qualsevol persona. Una consciència que, havent estat desvetllada, agafaria preeminència sobre els «baixos instints».

El fet que els éssers humans tinguin el potencial per ser noviolents –i per ser sensibles a la noviolència quan se'ls ofereix– comporta una imatge de l'ésser humà molt més elevada que la que ens presenten els mitjans de comunicació i la nostra cultura actual, però justament a causa d'aquesta cultura, no podem esperar que el nostre potencial noviolent es manifesti per si sol. Per aconseguir-ho, primer l'hem d'intentar entendre millor i habitar-nos a usar-lo creativament en les nostres relacions, les nostres institucions i la nostra cultura. I posteriorment, per poder-lo utilitzar en casos de conflicte greu, com ara a Birmingham, podrem disposar de dues receptes fonamentals que faran que la màgia de la noviolència funcioni:

1. Enfocarem la situació d'acord amb la nostra intenció justa. No som, ni ens cal ser, hostils al benestar de ningú.
2. Els mitjans que utilitzarem seran justos. Uns mitjans injustos com la violència, mai no podran determinar un bon resultat a llarg termini.

En el *satyagraha*, l'origen del nostre apoderament i la nostra força resideix a tenir intencions justes i emprar mitjans justos. Si actuem des de la ràbia, l'enveja o la ignorància, per més justa que sigui la causa, no l'estarem enfocant correctament. Fixem-nos que els manifestants de Birmingham preguntaven: «Com us sentiu fent el que feu?» És a dir, conferien a l'oponent una certa consciència moral que, en conseqüència, contribuïen a despertar –pel propi bé de l'oponent. De la mateixa manera, si cedim a la violència, òbviament no estarem emprant uns mitjans correctes. Però, analitzem amb calma cadascuna d'aquestes directrius.

2. La intenció justa: cultivar un esperit noviolent

Les escriptures de totes les tradicions religioses del món prediquen «la fonamental unitat de la família humana damunt la terra», segons declarava el Parlament de les Religions del Món, l'any 1993.¹² Per tant, no pot sorprendre que els líders noviolents més coneguts –Aung San Suu Kyi¹³, Khan Abdul Ghaffar Khan, King i, naturalment, Gandhi– beguessin de les fonts de les seves respectives creences per trobar la inspiració. Sovint, també s'inspiraven en les pràctiques espirituals pròpies de cada fe, a l'hora de reunir forces per enfocar i actuar de manera noviolenta davant d'abusos i amenaces.

Tant si pertanyem a alguna religió com si no (i avui dia sovint és que no), accedir als recursos més profunds de la noviolència requereix tenir una certa sensació, com diu King des de la presó de Birmingham, «que totes les persones som a la mateixa barca». Cal que es percebi un cert sentit d'unitat, fins i tot amb els nostres oponents; una certa confiança que poden ser accessibles, per molt hostil que sigui la seva present predisposició mental. Cal que sapiguem que disposem de recursos interiors que fan innecessari haver de dependre de les armes, del nombre o dels diners, i que l'existència té un patró molt significatiu que fa que cada problema pugui ser resolt sense perjudicar ningú de manera substancial.

12. COUNCIL FOR A PARLIAMENT OF THE WORLD'S RELIGIONS. *Declaration toward a Global Ethic*. Chicago: Council for a Parliament of the World's Religions, 1993, p. 5.

13. La versió original del llibre va ser publicada el 2014, abans que Aung San suu Kyi entrés al govern i s'iniciés la brutal repressió contra la minoria musulmana Rohingya. (N. dels ed.)

La persona no és el problema

Des d'una visió noviolenta, de donar «sortida a la no sortida», ja no pensem en el conflicte com en un joc en el qual per tal que jo guanyi, cal que tu perdís. No es tracta de l'un contra l'altre, sinó de tu i de mi junts contra el problema; hi ha una opció que ens beneficia a tots dos i, fins i tot, ens fa créixer. Aquesta habilitat per convertir una discussió en un joc de resolució de problemes, una baralla en una experiència d'aprenentatge o, fins i tot, una sensació d'alienació en consciència d'unitat, beneficia totes les parts i representa un fort estímul per a tothom per emprendre el camí de la resolució creativa. Vet aquí perquè és tan important per als actors noviolents, que intenten no perdre mai de vista la possibilitat de reconciliació, «liquidar l'antagonisme, no l'antagonista».¹⁴ Mai no hem d'estar contra la gent, sinó només contra els problemes.

No sempre és fàcil recórrer a aquesta intenció, però hi ha una manera força útil d'aconseguir-ho: s'ha d'intentar no humiliar mai ni tampoc acceptar la humiliació, perquè això fereix tothom. Resulta terriblement difícil conviure amb la vergonya o la humiliació i, de fet, quan algú ens amenaça amb la violència, no pot evitar sentir una mica de vergonya d'estar utilitzant aquests mètodes, encara que sigui només inconscientment. Per tant, quan oferim la possibilitat de desplaçar el pla de la discussió cap a la noviolència, estarem donant a l'altra part una via de sortida. Aquesta actitud queda perfectament expressada per una de les millors expressions que conec per definir la noviolència: «*alay dangal*»; és a dir, «oferir dignitat», que va ser encunyada durant la Revolució del Poder Popular de les Filipines, l'any 1986.

De la mateixa manera, el profeta Mahoma va dir una vegada als seus seguidors que calia ajudar tothom, inclosos els opressors. I quan li van demanar com es podia ajudar un opressor, va respondre: «Impedint-li que

14. BOSE, N.K. (ed.). *Selections from Gandhi*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1948, p. 221.

cometi l'opressió.»¹⁵ Aquesta idea representa un principi extremament útil a tenir sempre present: com més respectis la humanitat del teu adversari, més efectivament podràs oposar-te a la seva injustícia.

Per sort, en el *satyagraha* no ens veiem forçats a triar entre el principi i l'estratègia a seguir; a la llarga, els mitjans justos (com la noviolència) es transformaran en finalitats justes (com la justícia). I això ens porta a un aspecte realment il·luminador de la noviolència. En comparació amb una campanya militar, per dir alguna cosa, el recurs bàsic del qual es nodreix la noviolència resulta que és il·limitat. Quan ofereixo respecte, no el malbarato ni esgoto les meves reserves. En canvi, la violència, que ens fa dependre de coses materials, que són béns escassos i temporals, acabarà creant un sentiment de rivalitat i d'inquietud.

La intenció de separar la persona del problema, i de mantenir la dignitat de l'altre al mateix temps que la nostra, és a la vegada el mètode i l'objectiu del *satyagraha*. Com deia Gandhi: «La veritable no cooperació és la no cooperació amb el mal, i no amb el malfactor.» I es va atènyer a aquesta distinció fins i tot en presència de la pitjor amenaça que la noviolència pugui afrontar: defensar un país contra la invasió a gran escala per part d'un enemic implacable. L'any 1942, quan l'Índia, amb les mans lligades pels britànics, temia la invasió dels exèrcits japonesos, va indicar com s'havia d'actuar:

Si fóssim un país lliure, podríem actuar noviolentament per impedir que els japonesos envaïssin el nostre país. Tal com estan les coses, la resistència noviolenta podria començar en el moment mateix que els japonesos fessin el primer desembarcament. Llavors, els resistents noviolents haurien de refusar-los tota mena d'ajut, fins i tot l'aigua. Perquè no tenen cap obligació d'ajudar ningú a robar-los el país. Però si un japonès s'hagués perdut i s'estigués morint de set i demanés ajut en tant que ésser humà, el resistent noviolent, que no pot mirar ningú com a enemic, donaria aigua a

15. *Hadith of Jabir*, 1497.

l'assedegat. En cas que fossin els japonesos que obliguessin els resistents a donar-los aigua, els resistents haurien de resistir fins a la mort.¹⁶

Aquest plantejament tan decidit es va portar a la pràctica a Txecoslovàquia quan les tropes soviètiques la van envair, l'any 1968, per sufocar les reformes. Conscients que una resistència armada seria inútil, els txecs es van armar de recursos i coratge per desobeir els tocs de queda i tota mena d'ordres, però van fraternitzar amb els soldats soviètics, tot intentant no deixar espai al ressentiment contra ells en tant que persones. Com a resultat d'aquesta inesperada resposta, tres exèrcits del Pacte de Varsòvia, que totalitzaven mig milió de soldats, van ser incapaços de prendre el control del país durant vuit llargs mesos. A més de la valentia i el sentit de l'humor dels ciutadans txecs, va ser la seva habilitat a fer la distinció entre la gent i les polítiques, o si es vol entre el mal i el malfactor, el que els va proporcionar un considerable èxit en contra de totes les previsions. Actualment, anomenem aquesta estratègia «defensa civil noviolenta»¹⁷ i, juntament amb el «manteniment de la pau civil desarmada»,¹⁸ constitueix l'equivalent noviolent de la defensa militar i de la guerra.

Donat que tota violència comença amb la incapacitat o el refús de reconèixer l'altre com a plenament humà, les més grans conquestes de la noviolència han de comportar el (re)desvetllament de la humanitat de l'adversari. Fins i tot un torturador, per difícil que sigui recordar-ho, és una persona —una persona que, per ignorància o insensibilitat, pensa que és apropiat torturar-ne una altra, però tot i així, en el fons del fons, persona. Per tant, no obstant estar tan deshumanitzat per poder fer el que fa, experimenta un desig amagat de tornar a ser humà. I quan nosaltres intentem no perdre de vista la humanitat de l'altre, estem apel·lant a aquest desig,

16. GANDHI, M.K. «Nonviolent Resistance», al tren en direcció a Wardha, 4 d'abril del 1942. A: *Collected Works of Mahatma Gandhi*, p. 82, n. 199.

17. *Civilian-based defense*. Expressió utilitzada per l'escola de Gene Sharp. (N. dels t.)

18. *Unarmed Civilian Peacekeeping* (UCP). Forces internacionals de manteniment de la pau, formades per personal civil, vinculades a l'àmbit de les agències no governamentals. (N. dels t.)

i això és el que ha fet que la noviolència hagi sortit victoriosa fins i tot contra adversaris ben armats i bel·licosos.¹⁹ Com a mínim, la noviolència ens protegeix dels efectes corrosius de la ira i la deshumanització. No oblidem que el nostre alliberament personal de la ràbia, de la por, etc., és un benefici no menor de la pràctica de la noviolència.

Un component important en la nostra voluntat de tractar l'atacant com a ésser humà, és evitar d'etiquetar-lo. Les etiquetes despersonalitzen, per això els soldats les utilitzen tan sovint per superar la natural repugnància psicològica que tothom sent en haver de matar. Una persona autènticament noviolenta mai no despersonalitza, ni humilia, ni deshumanitza ningú, ni tan sols –o sobretot– quan resisteix. El que King deia sobre la injustícia –que una injustícia a qualsevol lloc, és una amenaça per a la justícia a tot arreu– es pot aplicar igualment a la nostra dignitat: degradar algú, degrada tothom. És més, hauríem de treballar per promoure l'amistat i la reconciliació, en el benentès que, com deia Abraham Lincoln: «La millor manera de destruir un enemic és fer-lo amic.»

Cinc pràctiques d'entrenament bàsiques per a una vida noviolenta

La temptació d'avergonyir algú que s'està comportant malament –és a dir, intentar fer que s'avergonyeixi de si mateix més que no pas del que està fent– pot ser molt forta. Reconèixer-li dignitat a una persona així, tot acceptant que té un punt de vista propi, no ens surt de manera natural. Però és una actitud que es pot treballar. Vegem tot seguit alguns elements per a un programa d'entrenament a la noviolència, que ens poden ajudar a apoderar-nos com a individus i treballar la intenció justa.²⁰

19. SUMMY, R. «Nonviolence and the Case of the Extremely Ruthless Opponent». A: *Pacific Review* 6, 1994, n. 1, p. 1-29.

20. Aquestes cinc pràctiques són la base d'una completa campanya d'estratègia basada en principis noviolents, presentada com a Metta's Roadmap (Full de Ruta Metta): mettacenter.org/roadmap.

1. Evitar les grans cadenes i canals de difusió. Tan si ens n'adonem com si no (perquè l'augment ha estat gradual), avui dia els mitjans de masses estan saturats de violència i de la imatge de baixesa que la violència confereix a la humanitat. Múltiples estudis han demostrat que aquestes imatges negatives s'obren camí dins les nostres mentes, per més que les desaprovem conscientment, i ens tornen clarament més violents i agressius. Normalitzar els mitjans requeriria una campanya ingent. Però, afortunadament, disposem de mitjans alternatius que ofereixen informació i entreteniment (alguns els trobarem llistats al final d'aquest llibre). A través d'aquests mitjans serà menys probable que veiem el món com un lloc violent i a nosaltres mateixos com a éssers incapaços de canviar-ho. La nostra exposició als mitjans comercials, dependents dels interessos de l'estructura de poder dominant, la podem anar disminuint sense problemes –fins i tot eliminar-la.
2. Aprendre sobre la noviolència. Per omplir el buit que deixaran aquests últims mitjans quan els evitem, res millor que aprofundir l'interès i el coneixement de la noviolència, que, com hem vist, no és una simple tècnica sinó que encarna en si mateixa tota una visió del món, una autèntica cultura. Només el fet d'entrenar-nos a copsar la noviolència present al nostre voltant ja seria molt útil. Un aprenentatge formal, com ara llegir llibres com aquest i els que estan llistats en la nostra bibliografia, hi afegiria una nova dimensió. I, finalment, un instrument molt potent per adquirir una cultura noviolenta és practicar-la amb atenció plena.
3. Iniciar una pràctica espiritual, si encara no ho hem fet. La meditació, que no ha d'estar vinculada a cap religió en particular, és extraordinàriament útil per a les persones noviolentes –de fet, per a tothom.²¹ La meditació és un gran element d'humanització perquè ens posa

21. Aconsellem la meditació tal com la planteja Sri Eknath Easwaran. Vegeu www.bmcm.org o bé el llibre electrònic: *Meditation for Peacemakers*, a: mettacenter.org/research-education/publications.

en contacte amb les esferes més profundes de la nostra humanitat, que al mateix temps és la dels altres. Tothom necessita algun tipus d'autodisciplina, tant si està recomanada des del punt de vista religiós com si no, i molts subjectes noviolents han aconseguit connectar amb els seus recursos i la seva visió interior a través de la meditació, la pregària o alguna altra pràctica espiritual.

4. Fer més cas als altres. En les vostres interaccions quotidianes, pareu tota la vostra atenció a les persones. Preneu-vos la molèstia de conversar amb el cobrador del peatge (sempre que no hi hagi una llarga cua de cotxes darrere vostre); truqueu, en comptes d'enviar missatges –o millor encara, aneu a prendre un te amb la persona en qüestió. Utilitzeu la tecnologia per connectar amb la gent més que no pas per distanciar-vos-en. Aquests hàbits, aparentment insignificants, poden canviar la configuració de les nostres vides, i ajudar-nos a desenvolupar compassió i a veure la humanitat en els altres, al mateix temps que els ajudem a ells a fer el mateix.
5. Implicar-se en un projecte i activar-se. Quina pot ser la nostra contribució més genuïna? En què podem ser més útils al món? Quin és el projecte que ens sembla més factible i alhora més determinant de cara a potenciar un canvi essencial en el nostre sistema actual? Més d'un estudi ha demostrat que les persones que s'activen són més optimistes i viceversa. Ens influïm moltíssim a nosaltres mateixos amb el que fem, potser tant o més del que ens influïm amb els raonaments sobre per què ho fem.

Aquests passos ens poden ajudar a predisposar-nos per a una vida no-violenta. Fins i tot sense comptar el punt 5, ja produirien una diferència en el món, perquè la nostra manera de viure afecta la realitat que ens envolta encara que no fem res més. Però el cas és que farem més coses.

3. Els mitjans justos: saber a què ens hem d'atenir

Quan van demanar a Thich Nhat Hanh, el conegut mestre budista vietnamita, que expliqués el seu concepte de «budisme compromès», ell va respondre: «Budisme compromès és simplement budisme.»²² Avui dia no es pot ser coherent amb els valors espirituals sense treballar activament per materialitzar-los en aquest món nostre tan mancat de pau. Ara bé, tot i que és bo tenir present que els valors per si mateixos ja ens empenyen cap a la bona direcció, hem de guiar les nostres successives accions com ho faria un pilot expert, conscients dels perills de l'àrea en conflicte i sabent com mobilitzar les forces de la noviolència per afrontar-los.

Quan hem d'emprar la noviolència i de quines maneres? Aquesta és la qüestió que analitzarem tot seguit.

Quanta noviolència cal?

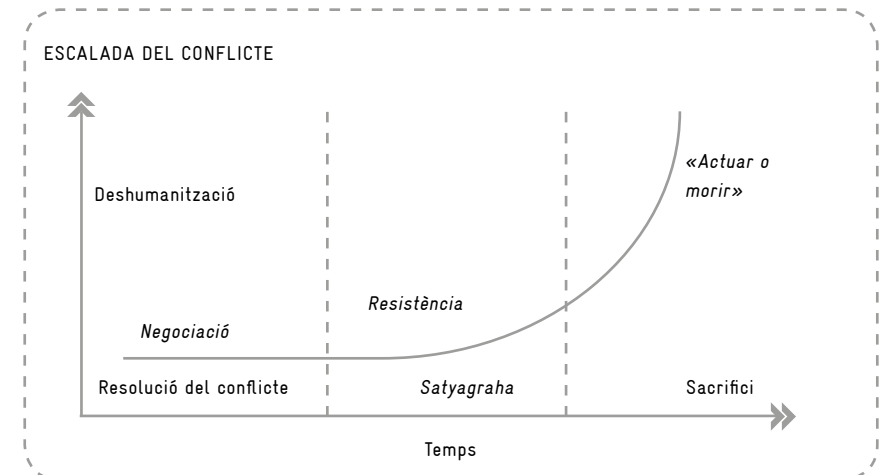
L'escalada dels conflictes es dona quan no es resolen, i si se'ls descuida poden quedar ràpidament fora de control. Des del punt de vista de la noviolència, la intensitat del conflicte no és necessàriament una qüestió del nombre d'armes o de persones que hi estan implicades (el mateix criteri podria valdre per a una baralla entre enamorats que entre nacions); té a veure, abans que res, amb fins a quin punt ha avançat la deshumanització. Quan algú ha deixat d'escoltar-te, quan t'insulta o t'etiqueta, probablement ja és massa tard per a les peticions.

22. MALKIN, J. «In Engaged Buddhism, Peace begins with You». A: *Shambala Sun*, juliol del 2003.

Per saber com respondre, convé analitzar la situació en tres nivells que demanen diferents combinacions de respostes. Aquests tres estadis els anomenarem respectivament: resolució del conflicte, *satyagraha* (resistència activa noviolenta) i –per sort un cas estrany, però és interessant saber que existeix– sacrifici extrem (vegeu el gràfic).

- Nivell 1: Resolució del conflicte. Seria perfecte reaccionar a cada conflicte com més aviat possible, quan encara no hi ha massa deshumanització a l'ambient. En aquest cas les diferències es poden resoldre amb els clàssics instruments de resolució de conflictes o comunicació noviolenta. Quan presentem una queixa, com a mínim l'altra part ens haurà d'escoltar; podrem no agradar-los, però encara ens veurà com un ésser humà. Els instruments que funcionen al nivell 1, com la negociació, la mediació i l'arbitratge, si cal ajudats per la mediació de tercers, són prou coneguts i no requereixen ulteriors explicacions per part nostra.

Els tres nivells de l'escalada d'un conflicte



- Nivell 2: *Satyagraha*. Però com sabem, els conflictes no sempre són tan fàcils de gestionar. Hi ha vegades (força sovint, de fet) que aquells a qui volem convèncer no volen escoltar raons. Llavors és quan ha arribat el moment del *satyagraha*, que sovint vol dir estar disposats a assumir en primera persona un cert nivell de sofriment, en comptes de deixar-lo per als altres, per tal de sensibilitzar la seva consciència. Com deia Gandhi: «Les coses d'importància fonamental per a les persones, no s'aconsegueixen només a través de la raó, sinó que s'han de conquerir a través del sofriment... Si es vol que una cosa realment important es faci, no només s'ha de satisfer la raó, també hi ha d'intervenir el cor.»²³

Gandhi, de fet, s'hi refereix com la «lleï del sofriment». Patir –tant si es tracta de suportar violència física, com renunciar a una comoditat o al que sigui– representa una part essencial de la persuasió noviolenta en els conflictes més greus.

- Nivell 3: Sacrifici extrem. En realitat, el tercer estadi és una extensió del segon, però en aquest cas les coses han arribat a les últimes conseqüències. Ja s'han intentat les tècniques usuals del *satyagraha* –vagues, desacatament a les ordres, desobediència civil i tota la resta–, però el nostre «interlocutor», el nostre adversari, no respon (almenys no de manera manifesta). Malgrat això, encara ens queda recorregut en el camí de la noviolència. Si no podem viure amb una injustícia, podem arriscar la vida per corregir-la. He escollit aquestes paraules amb molta cura. No és tracta tant del fet de donar la vida com que estiguem «disposats a arriscar-la», la qual cosa pot desvetllar la consciència d'un adversari reticent. Aquest va ser el cas, per exemple, en el moment d'«actuar o morir», durant l'etapa final de la lluita d'alliberament a l'Índia, i va funcionar.

Hi ha dues coses que cal tenir present en aquest punt. En primer lloc, que en conjunt la noviolència és molt més segura que la violència. Per exemple, pràcticament no ha mort ningú en acte de manteniment de la pau civil desarmada, mentre que utilitzant els mètodes «normals» de lluita armada o de guerra han mort milions de persones. Segon, que si ens apropem a la noviolència perquè és més segura, és com si d'alguna manera n'hi disminuïssim el poder. La seva plena potència es manifesta quan la practiquem perquè creiem en el seu valor i no pensant en els costos.

El que queda clar, com mostra la corba ascendent del gràfic, és que com més aviat s'intervinguí en un conflicte, més opcions hi haurà i menys esforços ens costarà resoldre'l. Però no sempre tenim elecció. Hi ha tanta violència present en els mitjans (com a mínim en el món industrialitzat) i el concepte del nostre potencial humà, consegüentment, és tan baix, que els conflictes se'ns escapen de les mans. No ens podem permetre ignorar els casos que requereixen les respostes més coratjoses.

Quan no hi ha res més que funcioni

Quan un adversari està tan alienat que ni tan sols un *satyagraha* ben executat pot desvetllar la seva consciència (si més no de manera perceptible), però tampoc no es pot tolerar el mal, els i les *satyagrahis* (subjectes noviolents) sovint decideixen córrer el risc d'arribar a l'últim sacrifici. I, en fer-ho, han pogut exercir el poder més extrem de la força interior, i en la majoria dels casos –encara que no sempre– han sobreviscut per explicar-ho.

Prenem com a exemple el cas del meu amic David Hartsought, actualment un famós activista per la pau, aleshores un noi blanc de quinze anys en una assentada contra la discriminació racial en una cafeteria de Virgínia. Al cap d'un dia i mig sense menjar, va ser sobtadament arrencat del tamboret i amenaçat per un home blanc enrabiat, que li va plantar un enorme ganivet a la gola, tot bramant: «Molt bé, amic dels negres,

23. GANDHI, M.K. *Young India*, 11 de maig, 1931, Ahmedabad, Gujarat, p. 20.

tens un minut per fotre el camp o et tallo el coll!» En David va mantenir la calma (havia estat resant el Pare Nostre durant hores i hores en veu baixa) i mentre intentava mantenir la mirada de l'home, no obstant l'odi que li despenien els ulls, es va sentir dir a si mateix: «Germà, fes el que creguis que has de fer, que jo intentaré estimar-te igualment.» Al cap d'un llarg moment, el ganivet va començar a tremolar, fins que l'home va deixar caure la mà i va sortir de la cafeteria. Algú va notar que li queien les llàgrimes.

Recordeu, els soldats van a la batalla a milions, totalment preparats per arriscar les seves vides, sovint per causes ben dubtoses; i nosaltres no hauríem d'estar preparats per fer el mateix? El nostre coratge tindrà més poder de transformació que una força armada, perquè justament ve de persones inermes disposades a arriscar-ho tot sense infligir mal. Això és el que de vegades s'anomena «el poder de la vulnerabilitat». Com ja hem dit, ha mort molta menys gent practicant la noviolència activa que en el curs de lluites armades. Tot i així, no sempre es pot evitar en els conflictes greus —raó de més per utilitzar la noviolència des dels estadis inicials d'un conflicte, sempre que sigui possible!

4. Posar en pràctica l'energia noviolenta

Les maneres creatives d'emprar l'energia noviolenta són infinites, i per bé que totes es desprenen del principi que ni estem ni necessitem estar en contra de l'autèntic benestar de ningú –les nostres necessitats reals no estan mai en conflicte–, alguns dels mitjans més adients poden no ser obvis. Per exemple, ja hem vist, que els mitjans justos han de ser sempre proporcionals; és a dir, hem de respondre a la violència amb una força noviolenta equivalent i apropiada a la situació. Els mitjans correctes també inclouen l'art de la negociació, que requereix un bon coneixement dels principis que són negociables i els que no ho són. I, per acabar, cal que tinguem ben presents uns objectius específics i la manera d'aconseguir-los. Al final, tenir totes aquestes nocions ben presents d'entrada, ens permetrà garantir el plantejament correcte del moviment noviolent.

Proporcionalitat

La força social de la noviolència s'ha d'aplicar en proporció al nivell d'hostilitat al qual s'ha de fer front. Per això, per treure el màxim partit dels mitjans justos, cal saber exactament en quin dels tres nivells ens trobem durant un determinat conflicte. Una reacció excessiva al principi d'una lluita –per exemple, emprendre una vaga de fam, que és un dels passos més dràstics del *satyagraha*, abans de donar a l'oponent l'oportunitat de ser persuadit– pot ser tan inefectiu com continuar protestant quan les coses han anat més enllà del punt en què la protesta pot obtenir els efectes desitjats.

Que els conflictes poden patir escalades prou que ho sabem per experiència. La part que sovint ens costa més de reconèixer és que la no-violència també pot experimentar escalades. Com deia King en el seu Sermó per la Pau del Nadal del 1967: «Correspondrem a la vostra capacitat d'infligir sofriment amb la nostra capacitat de suportar el sofriment.» El nivell de força d'esperit s'ha d'ajustar al nivell de força de l'amenaça o de la deshumanització. Per exemple, el març del 2003, en vigílies de la guerra d'Iraq, milions de persones van sortir al carrer a tot el món per protestar vehementment. Quan el president George W. Bush desestimava amb frivolitat els manifestants titllant-los de «*focus group*»,²⁴ en realitat estava evidenciant que el desacord havia assolit el segon estadi: el moment del *satyagraha*.

No és que les protestes o les peticions fossin equivocades: evidentment que hem d'emprendre negociacions de bona fe, encara que dubtem que l'oponent respongui. Això augmenta la legitimitat de la nostra campanya, situant-nos en una posició més forta per poder resistir, si cal o quan calgui, i al mateix temps apel·lant a una certa rehumanització que pot donar fruit a llarg termini. Però també hem d'estar preparats per emprendre accions més contundents quan sigui evident que el nostre adversari no vol escoltar.

L'art de la negociació

En qualsevol àmbit, des de portar un negoci fins a programar una economia, és important saber distingir entre objectius i estratègies. I això és especialment crucial en el *satyagraha*, perquè ens interessa mantenir la capacitat de negociar tan com sigui possible. Per tant, hem de poder

24. El president George W. Bush usava el terme de manera despectiva per indicar «grups de xerrameca». La traducció formal en aquest cas seria «grup focal» o «reunió de discussió»: grupets de persones més o menys aleatoris, de vegades pagades, per realitzar discussions desenfadades i guiades d'investigació de mercat sobre un producte o una marca determinats. (N. dels t.)

identificar uns principis bàsics que no es poden sacrificar per res del món –com ara la veritat, la dignitat humana i la llibertat– i distingir-los bé de coses que són negociables, com ara qui s'emporta el mèrit de tal cosa o tal altra. Sovint, quan trobem que no estem ben disposats per arribar a acords, és perquè estem atrapats pels símbols –marxes que haurien de fer un determinat recorregut, cintes d'un particular color– que poden convertir una situació perfectament gestionable en un conflicte de poder, tant amb el nostre oponent com dins de les nostres pròpies files.

Com en el cas d'una manifestació del moviment Occupy, a Filadèlfia l'any 2011, en què els manifestants van ser interpel·lats pels representants de les prestigioses esglésies negres de la ciutat per afegir-se al moviment a canvi només que els manifestants s'abstinguessin de cridar algunes obscenitats en públic. Per desgràcia, aquests últims es van refusar de pactar. Van confondre una tàctica –o potser només un desig personal de dir paraules en públic– amb l'objectiu primordial d'aconseguir justícia econòmica, tot aferrant-se a un aspecte que podia haver estat negociable i espatllant la possibilitat de fer-se amb uns aliats potencialment poderosos pel seu moviment.

Ens hem d'anar recordant sempre, a nosaltres mateixos, que no estem compromesos en una lluita de poder, pensi el que pensi l'altra part, sinó en un procés d'aprenentatge que té el potencial de beneficiar tothom. El nostre objectiu final, si és que això existeix, és reconstruir les relacions. Recordar que, en realitat, no hi ha conflicte sinó necessitats compartides, ens ajudarà a prioritzar i a centrar-nos en el premi més cobejat per totes les parts.

Per exemple, el primer projecte del gran activista italià Danilo Dolci, que va abandonar la seva lucrativa carrera com a arquitecte a Milà per treballar amb els pobres de Sicília, va ser la construcció d'un embassament vora la ciutat de Jato, oposant-se a la voluntat de la màfia siciliana. Tot i l'oposició, Dolci ho va aconseguir. I quan un mafiós se li va dirigir i va concedir de mala gana: «D'acord, Danilo, has guanyat. Ara tindràs tota l'aigua.»; Dolci va respondre: «No, tots hi hem guanyat. L'aigua també serà per a vosaltres i les vostres famílies.»

En relació amb aquesta actitud, Gandhi va intentar analitzar el que ell anomenava principi de «*non embarrassment*»: quan el nostre oponent està preocupat, com ho estava el govern sud-africà per una vaga de ferrocarrils l'any 1913, tu abaixes el to. La imprevista adopció per part de Gandhi d'una simple actitud de cortesia va tenir un efecte electrificant en les seves relacions amb el govern, i la seva disponibilitat a continuar en aquella línia probablement va ser determinant en l'èxit dels vuit anys de *satyagraha* que va portar endavant en pro dels drets de la comunitat índia a la regió. Traient sempre un ensenyament de les seves pròpies experiències, va fer el mateix gairebé trenta anys després, quan els britànics estaven capficats per la Segona Guerra Mundial –novament amb bons resultats.

Què volem realment?

Gandhi dominava l'art de la negociació fins a tal punt que la seva pròpia gent de vegades s'alarmava tement que no estigués llençant la casa per la finestra. No s'adonaven que la seva facilitat per concedir tota la resta era el que els ajudava a obtenir el fet principal –la llibertat de l'Índia– i que ell només estava distingint entre objectius generals i estratègies immediates. Per exemple, l'any 1925 va sortir d'un llarg període de presó per descobrir que en el seu partit s'havia consumat una greu divisió durant la seva absència i que el grup que s'oposava a la seva posició, en un tema de gran rellevància, tenia l'hegemonia. Malgrat això, com que havien guanyat amb mètodes correctes, ell no va intentar aturar-los; al contrari, va anar cedint un punt rere l'altre, sense voler distreure's de l'únic punt que tenien en comú: treballar junts per a la independència.

Molts, que no entenien la seva lògica, van titllar la seva maniobra de «Rendició de Patna». Però aquesta «rendició» va tenir un efecte estrany que no va passar desapercebut al seu secretari, Pyarelal: «Com més s'anul·lava a si mateix, més el necessitaven els altres, i el seu pes i

la seva influència en els consells creixia. La seva extrema abnegació li va conferir un poder que cap posició oficial dins o fora del Congrés li hauria donat.»²⁵

Podríem comparar aquest episodi amb els fets de Polònia de l'any 1980, quan la lluita de Solidarność va guanyar terreny. El líder de Solidarność, Lech Walesa, estava present en l'acte de signatura d'un important acord amb el govern quan un col·lega va entrar corrents per dir-li que afegís un nou punt –l'amnistia pels vaguistes que havien estat arrestats en anteriors protestes. Walesa va accedir a incloure la petició, i el govern immediatament es va retirar de l'acord, estenent d'aquesta manera la lluita del poble polonès uns quants anys més.

Per tant, està clar que la nostra habilitat negociadora dependrà de la formulació i l'adhesió a determinats objectius. En la tria d'aquests objectius s'hauran de considerar les següents pautes:

- L'objectiu ha d'augmentar el benestar de totes les parts en joc, i ha de ser sempre possible identificar-ne el resultat. Recordem que per dissuadir un opressor de la seva opressió s'haurà de tractar tant el seu benefici com el nostre.
- L'objectiu no ha de ser mai frívol o una simple qüestió d'interès personal.
- Les demandes han de ser concretes, factibles i realistes; només rarament haurien de ser simbòliques.
- Introduir noves demandes a la llista d'objectius quan la nostra campanya ha guanyat algun terreny, per més temptador que sigui, canvia la nostra interacció amb l'oponent i es passa d'una conversa a una prova de força. A aquest principi de vegades se l'anomena «*no fresh issue*».²⁶

25. PYARELAL i NAYAR, Sushila. *In Gandhiji's Mirror*. Oxford: Oxford India Series, Oxford University Press, 2004, p. 213.

26. «Cap nou punt a l'agenda». (N. dels t.)

Bastir-ho bé: el secret d'un programa constructiu

L'objectiu final de tot el *satyagraha* no és només el d'enderrocar un sistema opressiu, sinó el de substituir-lo amb alguna cosa més positiva. I novament, ens trobem davant d'un tema que és estratègic i alhora una qüestió de principis: res no ajuda tant a desestabilitzar un règim indesitjat com construir-ne un de desitjable. No hi ha res tan potent com l'alçament d'una comunitat en contra de la dependència i l'opressió.

A aquest aspecte de la noviolència en general se l'anomena el programa constructiu. A llarg termini, un programa constructiu proporciona la cola que manté els moviments units; s'erigeix a partir de l'energia espontània que pot esclatar a causa d'alguna flagrant injustícia i impedeix que aquesta energia s'esvaeixi quan la injustícia ha estat abordada o el moviment troba una resistència inesperada. Aquests són avantatges estratègics que tenen a veure amb el fet que la noviolència, com a força positiva, es presta millor a «cooperar amb el bé», com diria King, que a «no cooperar amb el mal», encara que això també tingui la seva importància.

D'aquest principi se'n deriven altres avantatges estratègics, com ara, que treballar plegats per un objectiu primordial contribueix a crear un lligam efectiu i durador entre les persones.²⁷ A més, el treball constructiu pot tranquil·litzar la gent, que podria estar espantada fins i tot per la resistència noviolenta a l'autoritat establerta, i pot minar un règim repressiu sense provocar la reacció que un xoc frontal generaria. Encara més important, un programa constructiu ben desenvolupat estableix les bases per a una nova societat abans que la vella s'ensorri i evita el risc d'un buit de poder en el qual sovint es volen instal·lar nous elements repressius.

27. Cal considerar l'exemple del famós experiment de R. Cave, descrit en els textos de M. Sherif: *In Common Predicament*. Boston: Houghton Mifflin, 1966, i de M. Sherif et al.: *The Robbers Cave Experiment*. Wesleyan, OH: Wesleyan University Press, 1961.

Per tant, fins i tot en les lluites insurreccionals, els programes constructius haurien de tenir un paper rellevant. Els historiadors, igual que els activistes, han descuidat sovint aquesta dimensió de la noviolència tan poc espectacular però tan natural i efectiva (cal dir que això està començant a canviar, almenys entre alguns activistes).

Va ser Gandhi qui li va posar nom a aquest principi, i la seva llarga lluita a Sud-Àfrica i a l'Índia, la lluita noviolenta més prolongada mai coneguda fins ara, és tot un model en aquest sentit, com ho és en d'altres. Gandhi va estimular la inherent natura positiva de la noviolència, en emfatitzar el treball constructiu dins la comunitat com a complementari a l'enfrontament i, en última instància, també formatiu pel que fa a l'enfrontament mateix. Encara que tendim a pensar en la història del *satyagraha* a l'Índia, com en un seguit d'enfrontaments espectaculars com ara els del Salt Satyagraha²⁸ o del Quit India Movement,²⁹ Gandhi va confessar una vegada que: «La meua autèntica política és el treball constructiu.»³⁰

La noviolència combativa, o el que a mi m'agrada anomenar «programa obstructiu», pot ser molt eficaç, fins i tot a nivells espectaculars, però requereix que aconseguim mantenir l'impetu i la solidaritat de grup fins que es presenti el moment oportú. També requereix que fem progressos sense provocar hostilitat innecessària per part dels nostres adversaris i que demostrem el nostre ferm compromís amb el benestar de tothom, de manera que quedi tan poc lloc a la rancúnia com sigui possible, tot plegat coses no sempre fàcils. Però, a més, l'opressió parteix de la falsa premissa que els oprimits són, per definició, dependents i desemparats, i la noviolència combativa té dificultats, de vegades dins mateix de les pròpies files, a combatre aquesta premissa i a demostrar a la nostra gent, i en el seu moment a l'opressor, que som autònoms i ens podem gestionar perfectament.

28. Campanya contra la taxa anglesa sobre la sal, que va culminar en la Marxa de la Sal, l'any 1930. (N. dels t.)

29. Moviment de Desobediència Civil del 1942. (N. dels t.)

30. PYARELAL i NAYAR, Sushila. *In Gadhiji's Mirror*, op. cit., p. 268.

Molt sovint, la solució a aquestes dificultats la trobem en projectes proactius, duradors i concrets. Un exemple: la política israeliana, des del 1948, ha impedit deliberadament l'afloreament d'iniciatives pròpies de desenvolupament entre els palestins per tal de perpetuar la seva dependència d'Israel.³¹ Aquest és el motiu pel qual les escoles «il·legals», els mercats de bescanvi i moltes altres coses que feien els uns pels altres durant la primera intifada palestina i que demostraven la falsedat de la premissa, van representar un suport vital per a la insurrecció. Un altre exemple: una de les primeres campanyes que Dolci va portar a terme amb els camperols sicilians va ser un programa constructiu anomenat «vaga al revés». Els pagesos van començar a construir ells mateixos, sense retribució, una carretera. Una obra que l'administració no només havia ajornat repetidament, sinó que havia obstaculitzat. La policia s'hi va presentar de seguida per aturar les obres i detenir Dolci i altres companys. Però, amb el temps, la carretera es va construir i la gent va descobrir que podien agafar ells mateixos el control del desenvolupament de la seva comunitat.

L'exemple sicilià il·lustra un altre aspecte dels programes constructius: sovint és justament l'èxit d'aquests programes el que atrau la repressió. L'oponent pot percebre el poder revolucionari d'aquest tipus d'iniciatives comunitàries i fer tot el possible per acabar amb elles. Probablement pot tenir menys excuses per atacar aquests programes i els seus activistes, però en pot sentir més necessitat. Per tant, no ens hem de sorprendre ni deprimir quan els nostres programes constructius són atacats. Forma part de la naturalesa del *satyagraha*, tant en la fase constructiva com en l'obstructiva, provocar una reacció per tal d'exposar la violència que s'amaga en un sistema injust. Aquesta mena d'atacs, per molt deplorables que siguin, poden deixar clar a tothom que els presencii –inclosos els mateixos opressors– que el que fan no és just.

31. DAJANI, S. «Nonviolent Resistance in the Occupied Territories: A critical Reevaluation». A: ZUNES, S.; KURTZ, L.R.; ASHER, S.B. (ed.). *Nonviolent Social Movements: A Geographical Perspective*. Malden, MA: Blackwell publishers, 1999, p. 53-54.

En teoria, una campanya noviolenta hauria de començar amb l'apoderament individual per apuntar seguidament cap a opcions constructives a l'interior de la comunitat i acabar afrontant, si cal, les forces obstructives des d'una posició de força. Aquests mateixos principis poden ser aplicats per qualsevol persona, en qualsevol tipus de situació.

Un apunt interessant: els moviments Occupy als Estats Units, que van començar com a moviments de protesta el mes de setembre del 2011, van passar a unes accions constructives extraordinàriament imaginatives com a resultat del grau de repressió policial que van rebre les seves protestes. A finals del 2012, per exemple, els moviments Occupy Sandy i Occupy Oklahoma van oferir un immens suport a les víctimes de l'huracà –un suport molt més efectiu, podríem afegir, que el d'organismes com la Creu Roja o l'Agència Federal de Gestió d'Emergències. Una altra iniciativa important dels moviments Occupy ha estat la de crear una cooperativa monetària i altres projectes, com l'Strike Debt i el Rolling Jubilee a través dels quals compren els deutes de la gent i els cancel·len. Dit d'una altra manera, es van replegar per passar a programes constructius quan el seu programa obstructiu va ser desbaratat, cosa que els va resultar gairebé natural perquè, a més de les protestes, els moviments Occupy ja havien constituït elements constructius, com ara menjadors col·lectius o una praxi de presa de decisions altament democràtica.

En el present, en situacions menys crucials però innumerables per tot el món, uns projectes aparentment no relacionats, que van de l'agricultura comunitària a l'extraordinàriament important esforç per reformar els mitjans, estan creant sense fer massa soroll la columna vertebral de la revolució noviolenta –sempre i quan decidim si, o quan, els incorporem en una estratègia global. Al mateix temps, s'aprecia un moviment creixent en pro d'una justícia reparadora com a resposta constructiva al nostre sistema judicial, summament deshumanitzador i ineficaç.³²

32. El millor portal web d'informació sobre el creixent moviment per una justícia reparadora és restorativejustice.org.

Més combatiu, tot i que sempre dins dels paràmetres legals, seria el creixent moviment per tombar Citizens United, la doctrina del Tribunal Suprem, segons la qual les companyies tenen els mateixos drets que els éssers humans (i, per extensió, els éssers humans no tenen més drets que unes entitats abstractes com ara les companyies). Aquests projectes, en particular, destaquen com a components especialment efectius d'una estratègia constructiva.

Els règims opressius normalment es poden permetre tolerar una manifestació o una concentració, però no poden superar una indústria artesanal quan el que volen és explotar la gent, o una escola lliure quan el que pretenen és adoctrinar la ciutadania. Sovint els opressors, gràcies a la seva natura violenta, ni tan sols s'adonen que les accions constructives representen una amenaça fins que no és massa tard. El virrei de l'Índia, Lord Irwin, presumia públicament que el Salt Satyagraha «no li treia el son ni un minut» –i va acabar resultant que la Gran Bretanya hi va perdre tot l'imperi. En aquest cas –i potser només en aquest cas–, la generalitzada ignorància sobre la noviolència va constituir un avantatge!

En un món ideal, els canvis revolucionaris només es podrien produir a través dels programes constructius; podria no caldre ni l'amenaça del *satyagraha*. Però el món actual és molt lluny de ser l'ideal. Conté massa explotació i opressió, així com violència estructural i física en diferents formes. En un món així, la fórmula ideal d'alliberament és reduir al màxim els conflictes inherents a través de programes constructius i aïllar i afrontar la resta a través de lluites noviolentes. Siguem constructius quan sigui possible i obstructius quan sigui necessari, tot assegurant-nos sempre que el nostre enfocament s'inspiren en la intenció justa i es porti a la pràctica amb els mitjans correctes.

5. Endinsant-nos al cor del satyagraha

Ja hem vist que la noviolència i el *satyagraha* comencen en nosaltres mateixos, i que ens hem de preparar i educar per enfocar cada conflicte amb la intenció justa. Doncs el *satyagraha*, exactament igual, només pot tenir èxit si s'utilitzen uns mitjans justos, que incloguin la resposta proporcionada, la negociació, els objectius ben definits i els programes constructius apropiats. Però encara ens quedarien alguns aspectes del *satyagraha* per examinar. Del tipus: com cal reaccionar quan el nostre plantejament no violent sembla no estar donant cap resultat? O bé, i igualment important: Com ens hem de comportar quan tenim èxit? Quanta gent li cal a un moviment per assolir l'èxit, i fins a quin punt són importants els símbols per a un moviment? I, finalment, molta gent ens preguntem si és possible fer un ús equivocat de la noviolència o si el *satyagraha* sempre requereix el patiment d'aquells que l'utilitzen. Examinar aquestes qüestions ens ajudarà a definir millor el quid de la qüestió.

Constatar els resultats reals

Un acte no violent sempre tindrà un efecte útil, actuarà sempre de manera positiva en la ment i el cor de la gent. En aquest aspecte és exactament el contrari de la violència, que sempre deixa un solc d'odi, d'amargor i d'alienació. En canvi, en allò que sí s'assemblen la noviolència i la violència és que poden o poden no ser eficaces a l'hora d'assolir el resultat exacte que preteníem.

Quan ens sembla estar presenciant la fallida del *satyagraha* o de la noviolència, sovint el que passa és que el grau o la profunditat amb que

s'ha emprat no es corresponien amb la intensitat de la violència. Una protesta espontània, sense una preparació al darrere i una bona estratègia al davant, només és la punta de l'iceberg de la noviolència; el fet d'abstenir-se de la violència és simplement una condició necessària per propiciar la noviolència en tot el seu poder. Tanmateix, no cal precipitar-se a treure la conclusió que la noviolència no funciona quan falla un esforç preliminar. Com va admetre recentment un activista turc: «Vam fallar nosaltres en aplicar el mètode; no va ser el mètode que ens va fallar.»

Un altre motiu pel qual de vegades pensem que la noviolència no funciona és que no notem com va actuant per sota la superfície, un procés que amb el temps dona uns resultats sovint més significants, fins i tot, dels previstos. L'historiador B. R. Nanda deia: «La qüestió és que el *satyagraha* no va ser concebut per assolir cap objectiu en concret ni esclafar l'adversari, sinó per *posar en joc forces que al final havien de portar a una nova equació*;³³ es tracta d'una estratègia en la qual es poden perfectament perdre totes les batalles per acabar guanyant la guerra.»³⁴

Un exemple impressionant d'això el trobem en el famós Salt Satyagraha, que pretenia acabar amb el monopoli del govern sobre el comerç de la sal –causa de moltes privacions per als indis pobres– i que va acabar esdevenint l'emblema del poder colonial britànic a l'Índia. El 21 de maig del 1930 vora dues mil persones van anar fins les salines de Dharsana per reapropiar-se «il·legalment» de la sal que provenia del seu propi mar. Onada rere onada de gent disciplinada, desarmada i voluntària, vint-i-cinc a cada tongada, es dirigien cap a l'accés a la planta on eren sistemàticament apallissats, alguns sense ni haver aixecat un braç per protegir-se. Al final de la jornada, 320 voluntaris van ser hospitalitzats i dos van morir a causa de l'acarnissada pallissa.

33. La cursiva és afegida. (N. de l'a.)

34. *India News*, 1 d'octubre, 1994, p. 11.

El sacrifici dels activistes indis no va «funcionar» en termes d'objectiu immediat: les salines no havien estat alliberades i la taxa no va ser derogada.³⁵ ³⁶És a dir, la «batalla» s'havia perdut. Però en el moment en què anys de preparació noviolenta van ser posats a prova i la disciplina de la gent va resistir, es va guanyar la «guerra». El poder colonial, pel sol fet de recórrer al bambú i al ferro mentre els manifestants només hi oposaven coratge i determinació, tot refusant l'odi, va fer perdre al règim la seva legitimitat. La seva autèntica natura va quedar en evidència i l'Índia es va posicionar adequadament per obtenir la llibertat. Era només qüestió de temps.

A més, quan al cap de disset anys va arribar la independència, l'Índia i la Gran Bretanya van poder acabar la seva relació d'explotació de manera cordial. A diferència de la majoria dels altres casos de sortida de dominacions colonials, les dues nacions es van separar amigablement. Com subratlla l'historiador britànic Arnold Toynbee, Gandhi va impedir als anglesos continuar la dominació de l'Índia, però els va possibilitar marxar sense rancúnia i sense humiliació.³⁷ Aquesta és una descripció clàssica de l'efecte de l'acció noviolenta, però res d'això era evident en aquell dia de maig a les salines de Dharsana.

No és l'única vegada en la història de la noviolència en què derrotes aparents s'han revelat portadores de les llavors d'una gran victòria. El que passa és que, donada la distància de temps entre l'acció noviolenta i els seus efectes, pot passar-nos desapercebut el nexa, i aquest és un dels motius pels quals a moltes persones els resulta difícil copsar el poder de la noviolència. Recordem que amb la noviolència aspirem a molt més que a un resultat immediat i palès. A curt termini, pot ser molt important

35. Per a un debat exhaustiu sobre el que jo anomeno «*work*» versus *work*», consulteu el capítol 4 del text de M.N. Nagler: *The search for a Nonviolent Future*. Novato, CA: New World Library, 2a ed., 2004.

36. En anglès, *work* tant vol dir «treballar» com «funcionar». (N. dels t.)

37. TOYNBEE, Arnold. 1960: «India's Contribution to World Unity». A: *Azad Memorial Lectures*, 1960.

aturar una guerra imminent, bloquejar un acord «de lliure comerç» insidiós o deposar del poder un dictador. No aconseguir-ho immediatament pot ser molt decebedor. Però com que el conflicte noviolent no és simplement una qüestió de guanyar o perdre i ens interessen molt més els resultats a llarg termini, no hauríem de perdre l'esperança després d'un contratemps o d'un retrocés. En practicar la noviolència, hem d'aprendre a confiar que els resultats a la llarga –com ara un règim menys opressiu, una reconciliació entre les parts o una justícia universal– s'acabaran materialitzant inevitablement.

Certament no és fàcil aquest nivell de fe. Quan seixanta manifestants pacífics van ser morts a trets a Sharpeville l'any 1960, a Sud-Àfrica, els líders de l'African National Congress van decidir que la noviolència no era suficient per liquidar el règim de l'*apartheid*. I van perdre trenta anys intentant combatre el règim amb accions violentes fins que Nelson Mandela va sortir de la presó i va tornar novament el temps de la noviolència. Tampoc és gens fàcil no perdre el coratge després d'un episodi de repressió brutal com el que va tenir lloc a la plaça de Tiananmen, però conèixer la força profunda de la noviolència pot ajudar. També pot ajudar recordar les paraules de l'historiador Theodore Roszak: «La gent prova la noviolència una setmana i, si no funciona, tornen a la violència que no ha funcionat en segles.»³⁸

Gestionar l'èxit

Saber que la noviolència sovint és un tema de projectes a llarg termini ens pot ajudar a evitar la depressió i la desmoralització quan la noviolència sembla (temporalment) haver fallat. Però és igualment important evitar l'exaltació quan la noviolència no falla, en part perquè, com hem vist,

38. Citat a KELLY, P.K. *Thinking Green! Essays on Environmentalism, Feminism and nonviolence*. Berkeley, CA: University of California, 1994.

quantificar l'èxit o el fracàs quan es tracta de noviolència és una tasca delicada. Per a les persones noviolentes, ja representa tot un èxit continuar sent noviolentes per més gran que sigui la provocació.

Ara bé, les campanyes noviolentes també poden tenir, i de fet tenen, èxits evidents. Segons diversos estudis recents, les insurreccions noviolentes funcionen el doble de bé que les violentes i en un terç del temps.³⁹ El cert és que, com que la història modifica gradualment la seva propensió inconscient a la violència, cada vegada surten a la llum més casos exitosos de resistència col·lectiva.

Per exemple, al sud de França durant el règim de Vichy, el pastor protestant André Trocmé i la seva esposa Magda, van organitzar tota la comunitat de Chambon-sur-Lignon per rescatar jueus i altres refugiats durant l'ocupació, i van aconseguir finalment salvar milers de persones. El coratge dels resistents va impressionar tant l'oficial responsable de les tropes d'ocupació que, amb enorme risc personal, va refusar el permís al destacament local de la Gestapo per fer registres als centres de refugi.

Al mateix temps, en ple Berlín, s'estava desenvolupant un altre episodi tremendament dramàtic –i altament instructiu. El primer cap de setmana de març del 1943, els jueus «amb parents aris» –majoritàriament marits d'esposes no jueves– van ser congregats per ser deportats a camps de concentració. En contra de totes les expectatives, les esposes i mares d'aquells homes, unes sis mil dones en total, es van aplegar davant del centre de detenció de Rosenstrasse, exigint la posada en llibertat dels seus éssers estimats i negant-se a marxar. Al cap d'uns dies, la Gestapo va cedir i va deixar anar els homes, alguns dels quals van haver de ser retornats a corre-cuita dels camps de concentració on ja els havien enviat. Pràcticament tots aquells homes van sobreviure a la guerra. La cosa resulta encara més impactant si tenim en compte que, en altres capitals europees, els oficials de la Gestapo també tenien casos de «barreja de

39. CHENOWETH, E. i STEPHAN, M.J. *Why Civil Resistance Works: The strategic Logic of Nonviolent Conflict*. Nova York: Columbia University Press, 2011.

rares» i com que miraven a Berlín per seguir directives, es considera que aquesta breu protesta va aconseguir salvar desenes de milers de vides.⁴⁰

En altres paraules, fins i tot una de les formes més febles de noviolència –una concentració breu i espontània, protagonitzada per gent no entrenada, amb poca o nul·la informació sobre com funciona la noviolència, i sense tenir un pla preparat per després de l'acció immediata– va funcionar perfectament contra un dels règims més opressius de la història recent. Amb una mica d'entrenament i estratègia, els resultats podien haver estat encara més espectaculars. Aquests dos exemples, especialment l'últim, refuten una objecció molt corrent als arguments en pro de la noviolència: que no hauria funcionat contra el nazisme. En canvi, va funcionar de manera espectacular –així que ho van provar.

Quan es donen aquests resultats, hem d'actuar de manera que el caràcter noviolent de la interacció es mantingui actiu i garantir que els nostres esforços no es perdin. Ja hem insistit en la importància de no afegir noves demandes, que poden transformar el diàleg en una lluita de poder. Però és més important encara, evitar els triomfalismes, com els jugadors de futbol americà quan fan un *spike* després d'un *touchdown*.⁴¹

Durant les intenses negociacions que van seguir al boicot d'autobusos d'un any de durada a Montgomery, Alabama, un advocat de la companyia d'autobusos de la ciutat estava preocupat perquè cedir a les reivindicacions dels manifestants els obriria la porta a «anar presumint d'una victòria obtinguda contra els blancs, i això sí que no es pot tolerar». Reflexionant sobre això, King va recordar als seus col·legues que «a través de la noviolència evitem la temptació d'adoptar la psicologia dels vencedors». Aquest tipus de psicologia pertany a l'obsoleta dinàmica de

40. STOLTZFUS, N. *Resistance of the Heart*. Nova York: W.W. Norton, 1996. No recomano la pel·lícula basada en aquesta història perquè no posa l'accent en l'efectivitat de la noviolència, sinó en una sexualitat estil Hollywood.

41. *Spike*: Tirar amb força la pilota contra el terreny de joc després de marcar (*touchdown*). Aquesta jugada s'utilitza per parar el rellotge quan l'equip ofensiu ja no disposa de més temps morts. (N. dels t.)

l'un contra l'altre que veu la vida com una topada entre diferents egos, sovint a causa de símbols. Per oposició, la psicologia noviolenta, intenta no fer dels èxits «victòries» que polaritzin i alienin els oponents. Recordem l'observació de Toynbee, que Gandhi va fer impossible als britànics continuar dominant l'Índia però (o més ben dit: en part perquè) els va fer possible marxar sense rancúnies ni humiliacions.

I una idea més que cal tenir present, pel que fa a l'èxit d'una acció noviolenta, és que de vegades l'èxit s'ha de considerar com un simple començament. Podria ser que encara no tot s'hagués acabat. Amb l'eufòria de l'èxit, o potser pel cansament, molts moviments es dissolen abans d'haver resolt el problema real –que en definitiva consisteix a anorrear la idea mateixa d'opressió, no només la seva personificació en un grup de persones concretes. Els anys recents de la noviolència van plens de descoratjadores regressions esdevingudes després de lluites reeixides: pensem en les Filipines, Sèrbia, Egipte, el Iemen i Ucraïna, per citar-ne només unes quantes. El mateix que amb els Acords d'Oslo, que es van signar per tancar la primera intifada a Palestina (1987-1993), però que no van aconseguir obtenir una llibertat significativa per Palestina.

Gairebé sembla que, en aquest tema, res no falli tant com l'èxit! Però abans d'arribar a conclusions precipitades, recordem que aquests moviments, sovint, i comprensiblement, presentaven carències. Com hem vist, un sòlid programa constructiu, juntament amb institucions alternatives preparades per ocupar el buit de poder, sovint poden prevenir aquests resultats. Més sovint del que sembla, s'ha de continuar amb una perseverança decidida, el que els activistes llatinoamericans anomenen «firmera permanent», també després de la victòria.

Si ens atenim a normes com la de «*no fresh issue*»⁴² i evitem la psicologia dels vencedors, ens trobarem en posició de gaudir d'èxits que només la noviolència pot oferir i que ningú pot arrabassar.

42. «Cap nou punt a l'agenda». (N. dels t.)

La importància (o no) del nombre

Donat que la noviolència, en realitat, és la força de l'ànima, construïda essencialment sobre el «poder de la persona» que cadascú té a dins, la persona individual juga un paper més central en la noviolència que en altres tipus d'accions vinculades a un conflicte –particularment si és tracta d'accions militars, que en realitat tracten de negar el rol de l'individu a través d'uniformes, adoctrinament, cadenes de comandament estrictes, etc. Hi ha moments en què el nombre ajuda, és clar. Un Ferdinand Marcos o un Hosni Mubarak es poden espolsar fàcilment uns centenars de persones concentrades sota casa, però no en poden ignorar un parell de milions –sobretot si encara són allà després d'haver-los etzibat la seva força armada.

Durant la reeixida insurrecció filipina, el terme «*people power*»⁴³ es va encunyar per expressar el poder col·lectiu de la multitud aixecada. Però un dels participants, el cardenal Jaime Sin, observava molt encertadament: «Era impressionant. Eren *dos milions de decisions independents*.⁴⁴ Cadascuna d'elles s'havia dit en el seu interior: “Ho penso fer” i s'hi van llançar.»⁴⁵ És a dir, el poder de la gent també està fet del que jo anomeno poder de la persona, la voluntat compromesa dels individus valents.

En el cas de la noviolència –que, quan és possible, es basa en la persuasió més que en la coerció–, la claredat del missatge pot substituir el nombre. Fins i tot ho va veure clar aquell gran americà que era Henry David Thoreau. Parlant de l'esclavatge, deia: «Una cosa és ben certa: que si mil, o cent, o potser deu homes de qui en pogués dir el nom –només que deu homes “honestos” –què dic deu! si un sol home honest... en deixar de tenir esclaus, es retirés del tot d'aquesta coparticipació i per aquesta raó fos tancat a la presó, això significaria l'abolició de l'esclavatge a Amèrica.

43. «Poder de la gent». (N. dels t.)

44. La cursiva és afegida. (N. de l'a.)

45. ZUNES, S.; KURTZ, L.R.; ASHER, S.B. (ed.). *Nonviolent Social Movements*, op. cit., p. 151.

Perquè poc importa com sembli de petit el començament: allò que s'ha fet bé una vegada, ben fet queda per sempre.»⁴⁶

La qüestió és que un individu d'aquest tipus, amb visió i determinació, no tindrà problemes a reunir quantitats de gent quan faci falta. Això forma part d'un principi que Gandhi anomenava llei de la progressió, i la il·lustra amb una imatge molt vistosa: «El riu Ganges no deixa el seu curs per anar a cercar afluents. Així mateix, tampoc el *satyagrahi*⁴⁷ deixa el seu camí, que és tallant com el full d'una espasa. Però com fan els afluents que s'uneixen espontàniament al Ganges al seu pas, així passa amb aquell riu que és el *satyagraha*.»⁴⁸

Per tant, el nombre és important en el *satyagraha*... excepte quan no ho és. I quan és important, sovint la persona adequada té la capacitat de reunir-lo. Això és bo tenir-ho en compte, perquè quan no som del tot conscients de la nostra força (que vol dir sovint), instintivament la cerquem en el nombre. Això pot ser natural, però no ens hauria de distreure de la recerca de la força al nostre interior.

Quan els anglesos estaven capficats en la Segona Guerra Mundial, Gandhi sentia que no podia suspendre la lluita d'alliberament, però al mateix temps no estava disposat a renunciar al seu principi de «*non-embarrassment*»,⁴⁹ que hem mencionat en relació amb la seva lluita durant la vaga ferroviària a Sud-Àfrica, l'any 1913. Solució? Va encarregar a una persona, al seu fidel seguidor Vinoba Bhave, considerat per molta gent el seu successor espiritual, que portés endavant la desobediència civil i provoqués el seu propi arrest. D'aquesta manera els britànics van entendre

46. THOREAU, H.D. «Resistance to Civil Government». A: CRAMER, Jeffrey S. (ed.). *Henry D. Thoreau: Essays*. New Haven: Yale University, 2013, p. 156-157. Assaig posteriorment conegut com *On the Duty of Civil Disobedience*. No se sap si Thoreau va usar realment aquest últim terme.

47. Qui practica el *satyagraha*. (N. dels t.)

48. GANDHI, M.K. *Satyagraha in South Africa*, traducció de V.G. Desai. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan Publishing House, 1950.

49. Principi que, en aquest cas, fa referència a la idea de no crear o afegir dificultats. (N. dels t.)

que el *satyagraha* no s'havia abandonat, però van haver d'apreciar l'acte de cortesia de la seva suspensió temporal en un moment en què tenien altres preocupacions i no podien posar tota la seva atenció a les «converses» sobre la llibertat. Cal remarcar que aquesta tàctica no era merament simbòlica: Vinoba era una persona real que es negava a cooperar amb lleis vigents i que va pagar un preu real per indicar al règim que la lluita per la llibertat no s'havia acabat. I no obstant això, era una sola persona.

El nombre de vegades és essencial, però la claredat de l'objectiu i el compromís són essencials sempre. Si un moviment continua actiu, la gent hi confluirà quan se la necessiti.

Fins a quin punt són útils els símbols?

Els símbols, com el nombre, tenen un ús limitat en el *satyagraha* –recordem que *satyagraha* vol dir «mantenir-se ferm en la veritat». I, com passa amb la nostra sobrevaloració del nombre, també hem tendit a sobrevalorar els símbols. Potser l'exemple més tràgic de l'ús d'un símbol que va acabar malament, el trobem el 4 de juny del 1989, amb la massacre de la plaça de Tiananmen a Beijing. Estudiants, treballadors i molts simpatitzants es van concentrar en gran nombre per manifestar la seva solidaritat i voluntat de reformes. No obstant això, en no tenir una estratègia a llarg termini, la plaça mateixa i el seu refús a abandonar-la van esdevenir un símbol de la seva desobediència i un element distractor respecte a l'objectiu plenament legítim d'obtenir reformes democràtiques. Tothom sap com va acabar. En canvi, si els resistents haguessin deixat la plaça i haguessin retornat a les seves universitats i pobles per educar la gent i emprendre passos concrets i factibles envers el canvi, el moviment democràtic a la Xina –i la gent valenta que l'encarnava– potser encara serien vius.

Amb això no volem dir que les assentades i les ocupacions no siguin mai efectives. La sentada a l'Equador, l'any 2000, de desenes de milers de manifestants indígenes noviolents per agafar el control del Congrés va

tenir un efecte notable, encara que els líders del moviment acabessin sent superats en estratègia i perdessin el poder en qüestió de pocs dies. Tanmateix, dos anys més tard, després d'una àmplia activitat organitzativa de base i de perfil baix, un d'aquests líders va ser escollit president.

La insurrecció de l'Equador va ser similar a la de la plaça de Tiananmen, però hi havia tres diferències que probablement van contribuir al seu èxit posterior. La primera, que els manifestants no van ocupar un simple símbol del poder, sinó un lloc de poder. La segona, que van passar a l'acció un cop van tenir la força suficient per prendre el poder, no només per demanar-lo. I la tercera, que van ser capaços de continuar endavant quan l'ocupació es va acabar –o dit d'una altra manera, l'ocupació va tenir un abans i un després, i estava enquadrada en una campanya més àmplia que podia desplegar diferents tàctiques, tant de confrontació directa com d'altres tipus.

Queda clar que la tenacitat pot marcar la diferència entre l'èxit i el fracàs pel que fa a la noviolència, com en tota la resta. Tot i així, aquesta persistència s'hauria de reservar per a les coses reals i només rarament per als símbols de les coses reals. A la famosa Marxa de la Sal del 1930, Gandhi va demostrar una gran mestria escènica i un gran control de les manifestacions simbòliques, tot caminant més de dues mil milles fins al mar per posar fi a les lleis injustes sobre la sal amb un acte tan senzill com agafar-ne una miqueta al palmell de la mà. Però el que de vegades s'oblida és que va caminar de debò fins al mar per recollir de debò la sal –un acte a la vegada constructiu i concret– i, en aquest cas, il·legal. De la mateixa manera que la seva gran marxa de quinze anys abans a Sud-Àfrica no va ser una mera protesta; va haver de mobilitzar tres mil miners en vaga i les seves famílies sense casa cap al seu *ashram*, o comunitat espiritual. Novament, l'acció anava tècnicament contra la llei. Dit amb altres paraules, cap d'aquestes marxas era merament simbòlica; eren accions reals que, d'alguna manera, van tenir ressonància simbòlica. Per tant, tot i que els símbols poden reforçar o poden emergir d'accions concretes, mai no haurien d'ocupar el lloc d'aquestes últimes.

Es pot fer un mal ús de la noviolència?

La noviolència, si es practica com cal, no pot ser emprada malament. Per desgràcia, sí que es pot abusar del «bon nom» de la noviolència –i això passa sovint. Quan un grup de propietaris d'armes de foc de Califòrnia, per exemple, va definir com a «desobediència civil» el seu refús a registrar els seus fusells d'assalt, s'estaven oblidant que posseir una arma letal és directament l'extrem oposat a civilització o a noviolència.

També és possible utilitzar tàctiques noviolentes –o més aviat tàctiques que també tenen cabuda en la noviolència– en un context aliè a la noviolència. L'any 1991, alguns participants en una marxa en contra de la construcció de preses al riu Narmada, un projecte en nom del qual ja s'havien submergit centenars de poblets i comportava conseqüències nefastes de caràcter ambiental i social, van intentar entrar a l'estat de Gujarat, però els funcionaris governamentals de Gujarat, que tenien els seus propis interessos inconfessables per voler les preses, hi van congregar els nens de les escoles per parar la marxa... mentre cantaven cançons gandhianes!

Per això és tan important fer que la gent que encara dona suport a la violència no enterboleixi les aigües d'un moviment noviolent. En les manifestacions d'avui dia o en altres accions noviolentes, és tan important com saber mantenir-se fermes en els objectius essencials encara que es negociï en tota la resta. Durant el moviment Occupy, fonamentalment noviolent, hi havia qui pensava que ja anava bé utilitzar «una mica» de violència –una finestra trencada per aquí, o un contenidor cremat per allà– en nom del que ells anomenaven «diversitat de tàctiques». Però això és una desnaturalització de la noviolència. Encara que, en considerar la qüestió, prescindim de l'aspecte moral i en valorem només l'eficàcia, a llarg termini sobretot, queda clar que fins i tot «una mica» de violència confereix ambigüitat a un moviment noviolent i que, per tant, l'afèbleix. En altres paraules, la diferència entre violència i noviolència no és una qüestió de «diversitat», com si parléssim de la diferència entre pit-roigs i pardals.

Més aviat es tracta de conceptes oposats que tenen efectes oposats. I en qualsevol cas la noviolència no és una tàctica, sinó un poder vital.

El rol del sofriment en el satyagraha

L'any 1942, al camp de concentració d'Auschwitz, deu presoners polonesos eren traslladats a una cel·la subterrània perquè morissin de fam en represàlia per la fuga d'un pres. Davant de l'estupor general, un altre presoner va fer un pas endavant i es va oferir per morir en lloc d'un d'aquells pobres dissortats. Era el pare Maksymilian Maria Kolbe, avui dia conegut com el Sant d'Auschwitz. Encara que, de fet, va ser executat pocs dies després, el seu sacrifici va produir un enorme canvi en la moral dels presoners, probablement en va salvar alguns centenars que altrament haurien sucumbit a la desesperació i, en conseqüència –tenint en compte les insuportables condicions–, a la mort.

En el moment en què un conflicte requereix el *satyagraha* (és a dir, a partir del moment en què s'arriba al nivell 2 del gràfic del capítol 3), ja hi ha algú que, de fet, està patint, però el seu patiment, suportat de manera inconscient, no afecta el cor dels seus adversaris. El cert és que si una situació d'injustícia es deixa passar, pot començar a semblar normal, com un exemple més de com és la vida, o de la culpa que tenen les víctimes del seu propi mal. Només cal pensar en els sofriments inacabables dels palestins en els territoris ocupats, els dels albanesos a Kosovo en els anys noranta, o els de tants milions de persones que viuen en la més absoluta misèria avui en dia. Aquestes són algunes de les innumerables víctimes de la violència estructural –un patiment imposat per estructures socials o polítiques injustes, més que no pas per forces o violències externes, tot i que sovint també ajudades per una força i una violència directes.

Quan resulta que ja no podem acceptar més una opressió, una opció seria la de transformar-nos en una mena de parallamps pel sofriment que aquesta opressió està imposant, amb la intenció de desvetllar la conscièn-

cia dels altres i posar-hi fi. L'acció del pare Kolbe n'és un exemple. Com ho són les accions dels joves involucrats en la dissortada conspiració de la Rosa Blanca contra el règim nazi, a Munich en plena Segona Guerra Mundial. Esperaven tenir un efecte similar amb el risc que corrien repartint pamflets amb crides a la resistència passiva, tot i tenir poca idea de com havia de ser aquesta resistència i sense adonar-se que la resistència passiva és només un aspecte de l'autèntica noviolència o del *satyagraha*. Sabien que s'exposaven a una mort gairebé segura –i al final només un d'ells se'n va salvar– però creien que: «Val més una fi en el terror que un terror sense fi.» Aquesta és la reflexió moral que ens podríem haver de fer en casos d'opressió extrema.

El dejuni en el satyagraha

La mort és menys probable en la noviolència que en els conflictes violents, però com indiquen els casos del pare Kolbe i de la Rosa Blanca, de vegades cal posar en joc la pròpia vida. El dejuni, sobretot un dejuni indefinit o «un dejuni fins a la mort», com el definia Gandhi, és una de les formes que pot assumir aquesta dràstica solució. Fer dejuni com a acció persuasiva de tercer nivell en una lluita noviolenta, sobretot si el resultat pot derivar en la mort, pot ser un mitjà potent per fer adonar als altres de la negativitat d'una situació i de la nostra ferma voluntat d'assumir el patiment necessari per corregir-la. No obstant això, aquest mètode pot ser més coercitiu que persuasiu, i actuar de manera contrària a l'esperit del *satyagraha*. Per tant, el dejuni com a acte del *satyagraha* (entès com oposat a un acte de purificació personal) només s'hauria d'emprendre com a últim recurs i, fins i tot llavors, només en circumstàncies molt específiques.

- En primer lloc, qui emprèn un dejuni ha de tenir la seguretat que és la persona més indicada per fer aquest sacrifici. Això requereix un

control total dels propis desitjos, inclòs el desig de viure, i la motivació no hauria de ser mai l'odi a l'adversari.

- En segon lloc, l'acció s'ha de dirigir a gent raonablement capaç de sentir-se afectada per aquest acte extrem. Si no han arribat a aquest nivell de consciència o no entenen la lògica del sacrifici (cosa que és freqüent a occident), dejunar és la tècnica equivocada.
- En tercer lloc, el dejuni ha de ser dirigit a l'obtenció d'algun objectiu realista. Un desig genèric de «pau en el món» o una cosa semblant, per molt noble que sigui, no s'aconsegueix amb el dejuni, sobretot si, com sol passar, les persones que l'emprenen no s'han guanyat prèviament un paper rellevant en l'imaginari col·lectiu de milions de persones.
- En quart lloc, un dejuni només s'hauria d'emprendre en el marc d'una campanya realment noviolenta. El dejuni dels presoners de l'IRA⁵⁰ a la presó de Long Kesh, per exemple, no reunia cap d'aquests criteris; i, per això, no obstant el coratge i el sacrifici d'aquelles persones, deu homes van perdre la vida sense que en resultés cap canvi social visible.
- I, en últim lloc, cal recordar que el dejuni no s'hauria ni de plantejar fins que, i a no ser que, totes les altres opcions s'hagin exhaurit.

Quan es respecten tots aquests requisits, el dejuni pot fer meravelles. Gandhi era un gran mestre d'aquesta tècnica. El seu «dejuni èpic» de l'any 1932 va aconseguir que els britànics retiressin la separació de seus electorals per als hindús de casta superior o per als que no tenien cap casta, i el seu dejuni del 1946, conegut com el «miracle de Calcuta», va acabar amb els aldarulls entre comunitats, que ni la policia ni l'exèrcit havien aconseguit controlar. Malgrat tot, al final de la seva vida, Gandhi va arribar a la conclusió que alguns dels seus dejunis havien estat coercitius i, com a tals, des d'aquest punt de vista, erronis.

50. Irish Republican Army (Exèrcit Republicà Irlandès). (N. dels t.)

Prendre el control

En el *satyagraha*, no busquem el sofriment en si mateix, ni intentem esdevenir màrtirs. Però comprenem la profunda diferència entre el sofriment passiu que pateixen milions de persones, sense que comporti conseqüències rellevants, i la voluntat de sotmetre's al sofriment per una causa elevada –quan no hi ha cap altra sortida–, com va fer el pare Kolbe. Aquest últim tipus de sofriment, que King definia com a «sofriment no guanyat», és el que activa el poder de la noviolència.

Les lluites noviolentes, sobretot en una fase avançada del conflicte, poden ser dures; raó per la qual seria bo anar-nos recordant a nosaltres mateixos que els sofriments que assumim voluntàriament en el curs d'una lluita noviolenta, a llarg termini seran sempre menors que el sofriment que causen tant l'acceptació d'una situació injusta com l'ús de la violència per combatre-la. Per posar només un exemple: tot i que van morir gairebé un miler de persones durant la lluita d'alliberament de l'Índia, sobretot l'any 1919, van ser milions les que van morir l'any 1943, víctimes passives en la massacre d'Amritsar, durant la carestia de Bengala, quan gairebé tota la collita d'arròs del país va ser confiscada per l'exèrcit britànic. Semblantment, com assenyalava King, moltes més persones van perdre la vida en sis nits de disturbis a Detroit, que durant sis anys de desobediència civil al sud.

Hi ha dues regles d'or pel que fa al sofriment, quan aquest ha esdevingut inevitable. La primera, que com més aviat s'afronti un conflicte de manera activa i noviolenta, menys s'haurà de patir per resoldre'l. I la segona, que com més preparats estiguem a sofrir voluntàriament, menys s'haurà de patir involuntàriament.

6. Què hem après?

La noviolència és una capacitat innata de la natura humana. No és un imperatiu moral i encara menys una abstracció filosòfica. La noviolència, com a mínim la del tipus que he presentat aquí, és una energia que actua sobre tots els éssers vius i també en el seu interior. Pot ser compresa, pronosticada i controlada com moltes altres forces de la natura. Probablement, el més important que ens cal saber sobre la noviolència és que no consisteix en l'«absència» d'alguna cosa, sinó que és una força en «positiu». És la força de l'amor, encara que de vegades no ho sembli. Segons King, el moviment pels drets civils als EUA no va provocar esclats de còlera, sinó que «va expressar una ràbia sota control, per obtenir el màxim resultat». Aquesta disciplina per autocontrolar la ràbia no és un acte de repressió. Quan ho fem correctament, ens permet transformar la ràbia en poder creatiu. La noviolència és el poder obtingut a través de la conversió d'una propensió negativa.

Aquesta transformació d'energies negatives o disruptives a l'interior de l'ésser humà no és un procés de creixement només per a l'individu: pot tenir un efecte increïble sobre els oponents –un efecte que les amenaces i les armes no poden igualar. Durant la victoriosa revolució popular del 1986 a les Filipines –per donar un únic exemple d'entre els milers que podria citar– els soldats van desafiar les ordres directes dels seus superiors i van refusar de disparar sobre els pacífics manifestants. En molts casos se'ls va veure esclatar a plorar i desertar.⁵¹

51. ZUNES, S. *The Origins of People Power in the Philippines*. A: ZUNES, S.; KURTZ, L.R.; ASHER, S.B. (ed.). *Nonviolent Social Movements*, op. cit., p. 129-157.

Referint-se a aquest fenomen, Kenneth Boulding, un dels fundadors de la recerca moderna per la pau, va encunyar el terme «poder integratiu», que ell contraposava al «poder d'intimidació» i al «poder d'intercanvi».⁵² El poder integratiu és el poder que s'obté quan ens comprometem a ser testimonis de la veritat de la nostra interconnexió, fins i tot quan el nostre adversari sotmet a violència aquesta veritat, i potser també les nostres persones. L'oponent es veu a si mateix radicalment separat de nosaltres, mentre que nosaltres podem veure la unitat que ell ha perdut de vista i, per tant, podem ajudar-lo a redescobrir-la. El resultat, assenyala Boulding, és que les dues parts es retroben i se senten més properes. Si mantenim sota control les tendències divisives internes amb aquest objectiu, llavors «control» no significa «repressió». Aquesta era una dinàmica amb la qual Gandhi tenia una gran familiaritat: «He après a través d'experiències molt amargues la suprema lliçó de contenir la meua ira, i de la mateixa manera que la calor continguda es transmuta en energia, així mateix la nostra ira controlada es pot transmutar en un poder que pot moure el món.»⁵³

King afegeix alguns aclariments a aquest procés de transmutació en la seva afirmació, precedentment citada (i que val la pena repetir), que els activistes pels drets civils controlaven la seva ràbia i l'alliberaven sota control per obtenir-ne el màxim resultat. Des d'aquesta perspectiva, esdevé enigmàticament clar que el poder de la noviolència està latent dins nostre, a l'espera de ser alliberat, sempre que continguem la tendència a actuar des d'una posició de temor o d'ira. Si definim la noviolència com la força que s'allibera en la transformació d'una tendència negativa, com ara por o ràbia, que destrossaria les persones si s'expressés en les seves formes més primàries, llavors, per oposició, podem dir que a aquestes forces negatives i a les seves manifestacions se les coneix com a violència.

52. BOULDING, K. *The three Faces of Power*. Newbury Park, CA: Sage Publications, 1989.

53. GANDHI, M.K. *Young India*, op. cit., 15 de setembre del 1920.

Una manera de ser

En resum, la noviolència no és una abstracció moral o filosòfica. Tampoc no és un conjunt de tàctiques, ni un simple mètode. Els pobles en lluita per la seva llibertat han determinat canvis impressionants pel sol fet de no agafar una arma. Com va dir a un amic meu un manifestant iemenita l'any 2012: «No ens poden derrotar perquè hem deixat els fusells a casa!» Però els canvis encara són més profunds i duradors quan el que deixem a casa és l'odi.

Quan dominem aquest truc –i espero que aquest llibre hagi aportat algunes pistes sobre com fer-ho– podem veure la violència en el nostre món actual sota una llum més optimista i estimulant. Tota aquesta ràbia, tant si és atada pels mitjans de comunicació de masses, per les enormes desigualtats en la nostra economia o pel que sigui, és matèria primera per a la violència! Expressar-la en la seva forma més primària seria malbaratar-la.

Molta gent pensa en la noviolència com en una tàctica interessant per quan no tinguin una opció millor, perquè la més mínima violència per la seva part podria desencadenar una repressió ferotge o perquè, simplement, no tenen les armes necessàries i es reserven el dret de tornar a la violència si no assoleixen el resultat que esperaven. Sense entrar a valorar aquest enfocament –que en tot cas és millor i requereix més coratge que la violència– espero haver aclarit que podem arribar molt més lluny quan entenem la noviolència com un principi, quan l'entenem com una manera d'estar al món.

Amb aquest enfocament, la noviolència no és exactament el recurs dels febles sinó que demana un tipus de força fora del comú; no és un abstenir-se de, sinó un activar alguna cosa, en aquest cas una força positiva. Com més capacitat tindrem d'actuar –i d'ésser– lliures d'odi, com més podem resistir allò que algú estigui fent sense desitjar-li cap mal, com més podem «liquidar l'antagonisme i no els antagonistes», per dir-

ho amb paraules de Gandhi,⁵⁴ més disponible esdevindrà aquesta força o aquest poder. D'una manera que encara no entenem bé, aquesta actitud i aquesta visió del món vinculada a la interconnexió desferma unes energies que duen a un canvi més profund i permanent.

Dir que la noviolència no és una mera estratègia no vol dir que no es necessiti estratègia. Res més fals, com ja hem vist. Però hi ha una extraordinària característica de la noviolència que ni el militarisme ni la violència poden reivindicar: el fet que aplicar el principi ja és per si mateix una estratègia efectiva. A diferència de la violència, que ens fa empantanegar en la idea estèril que la finalitat (positiva) justifica els mitjans (negatius), la noviolència no ens fa escollir entre el que és just i el que és més efectiu. A llarg termini, són el mateix. Per exemple, deixar passar una ocasió d'humiliar algú, simplement perquè creiem en el principi que tothom mereix respecte, ens atorga una gairebé infal·lible estratègia per apropar-los. Com subratllava el guanyador del premi Nobel de la pau, Adolfo Pérez Esquivel, «l'acció no violenta implanta els valors als quals tendeix en última instància; els anticipa dins mateix del procés de canvi. Per tant, no propaga la pau a través de la guerra. No intenta construir tot destruint.»⁵⁵

Un moviment que amara el món

L'any 1939, Gandhi va escriure: «El meu optimisme descansa en la meua fe en les infinites possibilitats de l'individu per desenvolupar la noviolència. Com més la desenvolupes en el teu interior, més contagiosa esdevé, fins que s'escampa pel teu voltant i de mica en mica pot amarar el món.»⁵⁶ Des que Gandhi va escriure aquests mots, el món ha vist passar anys de molta

54. BOSE, N.K. (ed.). *Selections from Gandhi*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1948, p. 221.

55. ESQUIVEL, A.P. *Christ in a Poncho: Testimonials of the Nonviolent Struggles in Latin America*. Nova York: Orbis Books, 1984, p. 127.

56. GANDHI, M.K.: *Harijan*. 28 de gener de 1939, Poona, Índia.

violència, però també ha començat a veure un despertar espectacular. De fet, es calcula que actualment més de la meitat del món viu en societats que han estat perceptiblement afectades per algun moviment noviolent.⁵⁷

La història recent de la noviolència ha estat assistida per diversos canvis qualitius que potencialment són un gran ajut per «amarar el món». En primer lloc, estem aprenent que cada cultura té estils diferents per reaccionar creativament al conflicte, i que aquests enfocaments poden activar-se en el context d'una llarga lluita noviolenta. Per exemple, els pobles indígenes que tenen un paper determinant en les lluites ambientals s'estan començant a organitzar i a fer xarxa entre ells.

En segon lloc, ara sabem que la noviolència es pot dur a terme sense cap líder carismàtic, si no es compta amb una persona així, com passa en la majoria dels casos. No obstant això, els moviments podem disposar de la intervenció de cossos civils de pau i de l'ajut material d'experts externs. De fet –i aquest podria ser l'aspecte més important de tots–, la gent està aprenent, com no havia passat mai abans, de quina manera transmetre als altres els coneixements extrets dels èxits i dels fracassos dels seus moviments. Per exemple, el Center for Advanced Nonviolent Actions and Strategies⁵⁸ va enviar veterans de l'exitosa revolta d'Otpor, que l'any 2000 havia deposat el president Slobodan Milošević, a Egipte i a altres països que s'estaven enfrontant a lluites anàlogues.

En tercer lloc, la majoria de moviments que han estat noviolents en els anys posteriors a Gandhi i a King –i són molts–, d'una manera o d'una altra han estat gairebé exclusivament obstructius, com ara la sèrie d'insurreccions anomenades «revolucions de vellut» de l'Europa de l'Est i les primaveres àrabs que les van seguir. Poques van ser exclusivament constructives; el més gran i sensacional exemple d'un moviment d'aquesta mena és el MST, o Moviment dels Sense Terra, al Brasil, que ha conquerit

57. Cfr. DEATS, R. *The Global Spread of Active Nonviolence*. A: WINK, W. (ed.). *Peace Is the Way*. Maryknoll, MA: Orbis Books, 2000. I n'han passat moltes, de coses, des de llavors!

58. Centre per a les accions i estratègies noviolentes avançades. (N. dels t.)

terra i aliments per a desenes de milers de famílies i que, en el procés, ha creat comunitats –però que no ha trobat una manera creativa per gestionar la resistència dels terratinents. Amb poques excepcions –com la primera intifada a Palestina, del 1987 al 1993–, no s'ha vist una campanya prolongada que, com la lluita d'alliberament a l'Índia, sabés operar en ambdues modalitats i que trobés la manera per decidir estratègicament quan ser obstructiva i quan constructiva.

Tanmateix, hi ha una creixent consciència d'aquesta possibilitat, i en el moment en què aquest tipus de moviment es doni una vegada més, i passi amb progressió estratègica des de l'apoderament personal a un programa constructiu fins a arribar al *satyagraha*, quan calgui (i probablement caldrà), podríem començar a observar com la noviolència, en la seva plena potència, canvia el món.⁵⁹

Per acabar, la ciència moderna ha passat dràsticament de l'èmfasi en el materialisme racional (i en la separativitat i en la carència de significat que aquesta visió comporta) a una imatge més equilibrada de la natura humana i del món, que concorda sorprenentment amb l'atemporal saviesa tradicional. Aquesta imatge d'empatia i cooperació innates, confirmada tant per la ciència com pel sentit comú, obre pas a un recorregut cultural, en el qual la noviolència es trobarà tan còmoda com ara s'hi troba la violència –per molt que la considerem un hoste indesitjat.

Gandhi va escriure: «Els que se senten atrets per la noviolència s'haurien d'unir a l'experiment», i cada any que passa queda més clar que el que està en joc podria ser, ni més ni menys, la supervivència de la vida a la Terra. Jo espero que la mirada sobre la història i el potencial de la noviolència que he proposat aquí, tot i que breu, serveixi per demostrar que encara que requereixi fatigues i sacrifici, aquest poder pot ser usat per redreçar el destí humà cap a un objectiu més elevat. Cap altre repte podria ser més estimulants en els nostres temps.

59. El Metta Center va crear el Roadmap Project (Projecte de Full de Ruta) justament amb aquest objectiu. Per tenir-ne més informació, consulteu el web: mettacenter.org/roadmap.

Frases destacades

«La noviolència és la llei de la nostra espècie.» [p. 14]

«El que fa el *satyagraha* no és suprimir la raó, sinó alliberar-la de la inèrcia i establir la seva supremacia sobre el prejudici, l'odi i altres baixes passions. És a dir, si ens és permès emprar una paradoxa, no esclavitzo la raó, sinó que l'obliga a alliberar-se.» [p. 22]

No es tracta de l'un contra l'altre, sinó de tu i de mi junts contra el problema. [p. 25]

S'ha d'intentar no humiliar mai, ni tampoc acceptar la humiliació, perquè això fereix tothom. [p. 25]

Com més respectis la humanitat del teu adversari, més efectivament podràs oposar-te a la seva injustícia. [p. 26]

«La real no cooperació és la no cooperació amb el mal, i no amb el malfactor.» [p. 26]

Donat que tota violència comença amb la incapacitat o el refús de reconèixer l'altre com a plenament humà, les més grans conquestes de la noviolència han de comportar el (re)desvetllament de la humanitat de l'adversari. [p. 27]

No oblidem que el nostre alliberament personal de la ràbia, la por, etc., és un benefici no menor de la pràctica de la noviolència. [p. 28]

La meditació és un gran element d'humanització. [p. 29]

«Les coses d'importància fonamental per a les persones, no s'aconsegueixen només a través de la raó, sinó que s'han de conquerir a través del sofriment... Si es vol que una cosa realment important es faci, no només s'ha de satisfer la raó, també hi ha d'intervenir el cor.» [p. 34]

Siguem constructius quan sigui possible i obstructius quan sigui necessari. [p. 47]

«La gent prova la noviolència una setmana i, si no funciona, tornen a la violència que no ha funcionat en segles.» [p. 51]

Gandhi va fer impossible als britànics continuar dominant l'Índia, però (o més ben dit: en part perquè) els va fer possible marxar sense rancúnies ni humiliacions. [p. 54]

Tot i que els símbols poden reforçar o poden emergir d'accions concretes, mai no haurien d'ocupar el lloc d'aquestes últimes. [p. 58]

Com més aviat s'afronti un conflicte de manera activa i no violenta, menys s'haurà de patir per resoldre'l. [p. 63]

Com més preparats estiguem a sofrir voluntàriament, menys s'haurà de patir involuntàriament. [p. 63]

La noviolència és el poder obtingut a través de la conversió d'una propensió negativa. [p. 64]

«He après a través d'experiències molt amargues la suprema lliçó de contenir la meua ira, i de la mateixa manera que la calor continguda es transmuta en energia, així mateix la nostra ira controlada es pot transmutar en un poder que pot moure el món.» [pàg. 65]

La noviolència no ens fa escollir entre el que és just i el que és més efectiu. [p. 67]

Per saber-ne més

Llibres

ACKERMAN, Peter; DuVall, Jack. *A Force More Powerful: A Century of Nonviolent Conflicts*. Nova York: Saint Martin's Press, 2000.

BARTKOWSKI, Maciej. *Recovering Nonviolent History: Civil Resistance in Liberation Struggles*. Boulder, CO: Lynn Rienner, 2013.

CHENOWETH, Erica; Stephan, Maria J. *Why Civil Resistance Works: The Strategic Logic of Nonviolent Conflict*. Nova York: Columbia University Press, 2011.

EASWARAN, Eknath. *Gandhi the Man*. Petaluma, CA: Nilgiri Press, 1997.

———. *Nonviolent Soldier of Islam: A Man to Match his Mountains. Badshah Khan*. Petaluma, CA: Nilgiri Press, 1984.

GANDHI, M.K. *L'autogovern de l'Índia*. Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau i Angle Editorial, 2015.

———. *Vows and Observances*. Berkeley, CA: Berkeley Hills, 1999.

———. *All Men Are Brothers*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1960.

———. *Satyagraha in South Africa*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1950.

———. *Hind Swaraj or Indian Home Rule*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1938.

———. *An Autobiography: The Story of My Experiments with Truth*. Boston: Beacon Press, 1927.

GANDHI, Rajmohan. *Gandhi, His People and the Empire*. Berkeley, CA: University of California, 2008.

KING, Martin Luther Jr. *A Testament of Hope: the Essential Writings and Speeches of Martin Luther King Jr.* Editat per James Melvin Washington. San Francisco: Harper San Francisco, 1991.

LYND, Staughton; Lynd, Alice. *Nonviolence in America: a Documentary History*. Maryknoll, NY: Orbis, 1995.

MAHONEY, L; Eguren, L. *Unarmed Bodyguards: International Accompaniment for the Protection of Human Rights*. West Hartford, CT: Kumarian, 1997.

McMANUS, Philip; Schlabach, Gerald (ed.). *Relentless Persistence: Nonviolent Action in Latin America*. Eugene, OR: Wipf and Stock Publishers, 2004.

NAGLER, Michael. *The Search for a Nonviolent Future*. Novato, CA: New World Library, 2004.

PRABHU, R.K; Rao, U.R. *The Mind of Mahatma Gandhi*. Ahmedabad, Gujarat: Navajivan, 1960.

ROBERTS, Adam; Garton Ash, Timothy. *Civil Resistance and Power Politics: the Experience of Non-violent Action from Gandhi to the Present*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

SHARP, Gene. *La defensa civil no violenta. Per afrontar invasions i cops d'estat*. Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau, 2018. Llibre disponible en format electrònic a: <http://icjp.gencat.cat/ca/que-fem/publicacions/llibres/Eines022>.

———. *The Politics of Nonviolent Action*. Boston: Porter Sargent, 1973.

STOLTZFUS, Nathan. *Resistance of the Heart: Inter-marriage and the Rosenstrasse Protest in Nazi Germany*. Nova York: Norton, 1996.

WINK, Walter (ed.). *Peace is the Way: Writings on Nonviolence from the Fellowship of Reconciliation*. Nova York: Orbis, 2000.

ZUNES, Stephen; Kurtz, Lester R.; Asher, Sarah Beth (ed.). *Nonviolent Social Movements: A Geographical Perspective*. Malden, MA: Blackwell Publishers, 1999.

Manuels pràctics i d'organització

GALTUNG, Johan. *Conflict Transformation by Peaceful Means: The Transcend Method*. Nova York: United Nations, 2000.

HUNTER, Daniel. *Direct Action Training Manual*. Createspace Independent Publishing Platform, 2010.

MOYER, Bill. *The Movement Action Plan: a Strategic Framework Describing the Eight Stages of Successful Social Movements*. 1987. Llibre disponible en format electrònic a: www.historyisaweapon.com/defcon1/moyer-map.html.

MOYER, Bill; McAllister, JoAnn; Finley, Mary Lou; Soifer, Steven. *Doing Democracy: the MAP Model for Organizing Social Movements*. Gabriola Island, British Columbia: New Society Publishers, 2001.

Tàctiques

A banda de la clàssica llista de 198 mètodes d'acció noviolenta de Gene Sharp, detallats a *The Politics of Nonviolent Action*, val la pena també:

BOYD, Andrew; Miller, Richard. *Beautiful Trouble: A Toolbox for Revolution*. Nova York i Londres: OR Books, 2012.

Vídeos

Documentals sobre revoltes noviolentes recents:

A Force More Powerful. York Zimmerman, 2000. Un documental en tres parts sobre algunes revolucions noviolentes i de resistència pacífica clau.

Bringing Down a Dictator. York Zimmerman, 2001-2002. Sobre la deposició del president Milošević per la rebel·lió d'estudiants Otpor l'any 2000 a Sèrbia.

Gandhi. Columbia Pictures, 1982. Pel·lícula emotiva i força fidel als fets reals sobre la vida de Gandhi.

Pray the Devil Back to Hell. Passion River Films, 2009. Narra la història inspiradora de l'exitosa revolta de dones a Libèria que va culminar amb el Nobel de la Pau per a Leemah Gbowee i altres dones.

Recursos web

Del govern de l'Índia sobre Gandhi:

Gandhi Heritage Portal: www.gandhiheritageportal.org

Gandhi Research Foundation: www.gandhifoundation.net

Gandhi Serve: www.gandhiserve.net

Altres:

Friends for a Nonviolent World: www.fnvw.org

Popular Resistance: www.popularresistance.org

Metta Centre: <https://www.mettacentre.com/>

The Global Nonviolent Database, del Swarthmore College, dirigida pel professor George Lakey: <https://nvdatabase.swarthmore.edu/>

The Martin Luther King Jr. Research and Education Institute a Stanford: www.gandhi-king.ning.com

Training for Change: www.trainingforchange.org

Waging Nonviolence: www.wagingnonviolence.org

Agraïments

Per mi representa un plaer especial estar escrivint, en la vigília del Dia d'Acció de Gràcies del 2013, algunes paraules d'agraïment a les moltes persones que m'han ajudat en la creació d'aquest llibre. En primer lloc, deixeu-me que, com sempre, doni les gràcies i ofereixi la meva profunda veneració al meu mestre, Sri Eknath Easwaran, sense el qual no hagués tingut ni el coneixement ni la confiança per escriure sobre noviolència i sobre Gandhi, i a la meva família espiritual, que m'ha acompanyat al llarg d'aquest procés, pel seu amor i el seu suport. De la mateixa manera, vull fer constar tot el meu agraïment a la gent del grup Metta, especialment a Stephanie Van Hook, sense la incansable dedicació i comprensió de la qual, el Metta no seria ni de bon tros el que és avui, i a Anna Leinberger, que va colar un primer esborrany del que seria el *Manual de la noviolència* a les oficines de Berrett-Koehler, iniciant l'experiència més gratificant de la meva vida amb una editorial. Tot i que BK també és una gran família, m'agradaria agrair especialment a Jeevan Sivasubramaniam, el director gerent, que tant de temps enrere va percebre que jo podria tenir alguna cosa a aportar al seu objectiu de «construir un món que treballi per a tot-hom», i a l'extraordinari editor *freelance*, Todd Manza, que va fer emergir aquest llibre d'un manuscrit que, quan li va caure a l'escriptori, estava ple de desencerts. Si subsisteix algun error, és a pesar –i no per culpa– de la seva feina ben feta.